

สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY
SOCIAL RESEARCH INSTITUTE

วารสารวิจัยสังคม

JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH

สตรี และการพัฒนา : ประสบการณ์
จากทวารวดี

วารสารวิจัยสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยของสถาบันฯ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยหรือบทความที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์ และรายงานข่าวจากสถาบันฯ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้แก่คณาจารย์ หรือผู้ที่มีความสนใจเกี่ยวกับการวิจัย วารสารนี้ได้รับเงินสนับสนุนการพิมพ์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าของ	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	
บรรณาธิการ	นภัส	กอร์ดอน
กองบรรณาธิการ	อมรภา	พงศาพิชญ์
	สุวรรณา	เกรียงไกรเพชร
	จาริต	ติงศภักดิ์
	จัสส์	อัมโยต์
	กอบกุล	ภูธรภรณ์
	สุรียา	วีรวงศ์
	ฉันทนา	บรรพศิริโชติ
	วิฒนา	วงศ์เกียรติรัตน์
	อาภา	ศิริวงศ์ ณ อยุธยา
	ประโยชน์	เจริญสุข
	นฤมล	บรรจงจิตร
	นิตยา	ภัทลลิตะพันธุ์
	สุดธิดา	วงศ์สถาพรพัฒน์
ผู้จัดการ	เนาวรัตน์	นิยมบุบผา
กำหนดออก	ปีละ 2 ฉบับ	

วารสารวิจัยสังคม
สตรีและการพัฒนา : ประสบการณ์จากการวิจัย

คำนำ

วารสารวิจัยสังคมฉบับนี้เป็นฉบับแนะนำโครงการสตรีศึกษาของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นโครงการวิชาการจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ เพื่อทำวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสตรีและบทบาทหญิงชายในสังคมไทย โดยเน้นในเรื่องของผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีต่อฐานะ บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชาย ตลอดจนการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านั้น

จุดประสงค์หลักอันหนึ่งของโครงการสตรีศึกษา คือเพื่อสร้างสมประสบการณ์ทางการวิจัยและองค์ความรู้เกี่ยวกับสตรี ซึ่งนับเป็นกลุ่มเป้าหมายพิเศษกลุ่มหนึ่ง เนื่องจากมีเงื่อนไขตัวกำหนดทางด้านสังคม-วัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากชาย

ในปี ๒๕๓๔ โครงการสตรีฯ ได้ผนวกรวมเด็กและเยาวชนศึกษาเข้าไว้ด้วย โดยมี น.ส.นิศยา กัทสิทธิ์พันธุ์ เป็นผู้ดูแลและนักวิจัยหลักในด้านเด็กและเยาวชนศึกษา

บทความที่น่าสนใจในวารสารฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากงานวิจัยทางด้านสตรีศึกษาในช่วงระยะเวลา ๖-๗ ปีที่ผ่านมา โดยนักวิจัยของสถาบันฯ และอาจารย์บางท่านในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งสนใจค้นคว้าและทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทหญิงชายและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง

บทความของ อมรา พงศาพิชญ์ พูดถึงปัญหาทั่วไปของการวิจัยและหาข้อมูลทางด้านปฐมภูมิและทุติยภูมิเกี่ยวกับสตรีศึกษาในประเทศไทย ส่วนบทความของ Alec Gordon ในทำนองเดียวกันได้กล่าวถึงปัญหาและความยากลำบากในการหาข้อมูลทางเอกสารที่เชื่อถือได้เกี่ยวกับสตรีในกรณีการศึกษาเกษตรกรรมอย่างพารา เพื่อมาสนับสนุนการวิเคราะห์ในงานวิจัยเรื่องบทบาทและสถานะของเกษตรกรหญิงในสวนยางพารา นอกจากนี้ยังได้ยกประเด็นเรื่องการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิง-ชายในการทำสวนยางและกระบวนการผลิตยางแผ่นขึ้นมาพิจารณาว่าที่จริงแล้วมีการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศอย่างเด็ดขาดหรือไม่อย่างไร

บทความของนภัส ศิริสัมพันธ์ เป็นบทความที่เขียนขึ้นจากข้อมูลจากการวิจัย ๒-๓ ชิ้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสถานะสตรีชนบทในสังคมการผลิต ๓ ประเภท และชี้ให้เห็นประเด็นที่ว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมและเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ซึ่งเน้นระบบตลาดเสรีนั้นมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทและสถานะของสตรีชนบทค่อนข้างมาก ธรรมเนียมประเพณีซึ่งมีคุณค่าต่อสถานะของหญิงชนบทลดความสำคัญลงในขณะเดียวกันคุณค่าแบบชายเป็นใหญ่กลับเพิ่มความเข้มข้นขึ้น ยิ่งสตรีชนบทถูกดึงเข้ามาสู่ระบบการผลิตที่ทันสมัยและใช้ทุนมากขึ้นหรือถูกดึงเข้าสู่ระบบการผลิตนอกการเกษตรแบบประเพณี หรือเข้าสู่การผลิตนอกเกษตรในสังคมเมือง สถานะทางสังคมที่ให้อำนาจต่อรองแก่หญิงในสังคมเกษตรแบบประเพณียิ่งลดน้อยถอยลง

บทความของธีรนาถ กาญจนอักษร เป็นงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นผลกระทบของการพัฒนาแบบทุนนิยมซึ่งมองเฉพาะในประเด็นซึ่งสตรีถูกใช้เป็นสินค้าในธุรกิจทางเพศ การบีบคั้นทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับการเพิ่ม demand ของการบริการทางเพศได้ผลักดัน

ให้ผู้หญิงชนบทเป็นจำนวนมากเข้าสู่อาชีพนี้ทั้งโดยสมัครใจและถูกบังคับ ในสถานะเช่นนี้สตรีไม่เพียงแต่ถูกลดสถานะซึ่งค่อนข้างสูงในสังคมชนบทลง แต่สถานะของความเป็นมนุษย์ของเธอก็ถูกเหยียบย่ำไปด้วย เนื่องจากคุณค่าสังคมเมืองที่ยึดถือมาตรฐานสองชั้น

นอกเหนือจากบทความความดังกล่าวดังกล่าวแล้วในฉบับนี้ยังได้ผนวกบรรณานุกรมบางส่วนที่เกี่ยวกับสตรีและการพัฒนาไว้ด้วย เนื่องจากเป็นงานส่วนหนึ่งของโครงการสตรีศึกษาในการจัดเก็บข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับสตรีศึกษาในประเทศไทย

นภัส กอร์ดอน

วารสารวิจัยสังคม

Journal of Social Research

ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ ๒๕๓๔

Vol. 14 No. 2 1991

สารบัญ

Contents

หน้า

คำนำ

Methodological Problems in Research on Women in Thailand	<i>Amara Pongsapich</i>	1
Women Rubber Smallholders : Gender Roles and a Critical Survey of the Literature	<i>Alec Gordon</i>	11
Gender Relations and Changing Rural Society	<i>Napat Sirisambhand</i>	19
ปัญหาและสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีผล กระทบต่อการค้าหญิง	ธีรนาถ กาญจนอักษร	29
บรรณานุกรม : สตรีและการพัฒนา	นภัส กอร์ดอน	42

Methodological Problems in Research on Women in Thailand*

Amara Pongsapich

Introduction

This paper will be a discussion of the methodological problems I personally experienced as I was doing research on women during the past 15 years. I will be dividing the discussion into 4 topics as follows: (1) Literature review and identification of research priorities, (2) The study of changing family pattern in Thailand, (3) Economic role of women in Thailand, (4) Experiences on participatory action research and training on "Family and Development."

1. Literature Reviews and Identification of Research Priorities

In 1984 when I was reviewing literature on women for the publication of a book of readings on Women Issues (Amara Pongsapich, 1986) I found that almost all concepts and theories related to women have been presented as translations and interpretations of western theories. It was very clear that concepts and theories on women's issues in Thailand still lag behind their western counterparts. At any rate, from the documents available theoretical discussion on women issues may be classified into 2 groups, i.e., those who tend to be adhering to the traditional system approach and those who prefer conflict model. The first group believes that development leads to change in status and role of women and adjustments need to take place if the system is to remain viable. However, most writers do not seem to have much hope in this male-dominated society. Both, writers who follow system approach and those who follow conflict approach agree that women in Thailand cannot be said to have equal status to men. Traditional Thai social structure and values put forward that men were the leaders and women followers. These traditional values are reflected in the practice of polygamy and prostitution where men dominate and women are being suppressed.

A group of writers feel that women should be activated to become conscious of their status, roles, rights to equality, and to come forward instead of stand behind and/or follow the men. Issues related to suppression of women should be made public. Women non-government organizations are active in educating the public on this issue.

It was found that documents discussing issues related to women were scattered in location and diverse in topics and systematic integration of studies on women's issues should help provide a clearer picture on the status of women's studies activities and issues. After analysis of available documents, concrete directives may become evident for future studies.

In terms of topic, women issues which have been researched on may be grouped into 2 main categories (1) women in agriculture and industry, and (2) women and their families in the changing socio-economic conditions in demography and other fields. Approximately 20 articles related to women in agriculture and industry were reviewed and almost 40 articles were included in the category women and socio-economic changes. In addition to these categories of issues related to women, groups of women have also been focussed for research, i.e., nuns, prostitutes, etc.

After the workshop following the project supported by UNESCO titled Identification of Issues Concerning Women and Their Consideration in Development Planning, a subcommittee to review literature

* A paper presented at ASEAN Workshop on Gender Studies in Penang, Malaysia, 13-15 December, 1989.

on women and identify research priorities was nominated. As a result, the subcommittee identified priority areas as follows :

1. Systematic evaluation of women's development plan.
 - 1.1 compare with UN Declaration.
 - 1.2 examine government development projects.
 - 1.3 research leading to adjustment of long term plan.
2. Impacts of different factors on women.
 - 2.1 law.
 - 2.2 values on dependency.
 - 2.3 formation of new values.
 - 2.4 the use of female sex symbol for economic gain.
 - 2.5 the influence of foreign culture.
3. NGO and women in development.
 - 3.1 umbrella NGOs and their members.
 - 3.2 housewives NGOs whose status depend on the husbands.
 - 3.3 NGOs with development philosophy.
4. Women in different occupation.
 - 4.1 way-of-life, family, problem of women in different occupation viewed from class dimension.
 - 4.2 way-of-life, family, problem of women in different occupation viewed from types of occupation which include women of mixed social class.
 - 4.3 problems and limitation of career women.
 - values, attitudes, way-of life.
 - health
 - wages
 - advancement
 - age
 - 4.4 socio-politics-economic changes and impact on women.

When Napat Gordon summarized her effort of the survey of literature on women (Gordon, 1988) she made more refined classification than the one I did in 1984 as follows : population studies, role and status of women, female labour, mother and child health, women and social problems, psychology and women, education, others. In addition she recommended the following research topics.

1. Values and attitudes on women and society in
 - suppression of women.
 - socialization process of boys and girls.
 - economic status and role of women in house-hold.
2. Problems faced by women.
 - income generation.
 - single mother household.
 - family burden of working women.
 - women in informal sector.
 - migration for job and adjustment problem.
 - female migrant labour compare to male.

- agricultural women and impact from deteriorating environment.
 - women and production control.
 - women and job opportunity.
3. Women and education.
- comparison of education opportunity of men and women in formal and non-formal education.
 - attitude of women and community on education and socialization of boys and girls.
4. Law and impact on women.
- role and status of women in statutory law versus common law.
 - negative impact of past and present law on women.
 - past legal changes for the benefit of women.

In 1987, research funds supporting research projects were made available for experienced as well as junior researchers. Now many more research reports on women in the socio-cultural and socio-economic spheres are published. Although more depth in understanding the role and status of women is found but the debate on the impact of traditional belief and value systems on sex role differentiation still continues. Attempts have been made to try to understand why prostitutes tend to be women from certain region of the country more than other. Whether the social values of that region differs from other regions. While academicians carry out research on factors leading to prostitution, action-oriented group work hard to fight against forced and/or child prostitution through mass campaign to raise public consciousness and identification of legal measures to help solve the problem.

At this point one can only say that more research on socio-cultural and socio-economic aspects of women is still needed for a more in-depth understanding of the issues related to women. At the moment debate on many issues related to women and the Thai social system is still going on and research findings are not conclusive.

2. The Study of Changing Family Pattern and Impact on Women

To understand family pattern I felt that family must be put in the context of social structure. As I was trying to follow historical development of the Thai social structure. It was obvious that I could trace back to Early Bangkok period only. According to Akin Rabibadhana (1969) in the Early Bangkok period (1782-1873) there were clearly two main classes in Thai society. The upper class, *nai*, consisted of the nobles and the princes whose roles were mainly governing roles. The lower class consisted of the *phrai* and the *that* who tilled the land, giving gifts to and supporting the upper class by offering services.

During the Early Bangkok period before "westernization" status of women, *vis-a-vis* men was relatively low. The traditional marriage law allowed men to punish women physically, but not vice versa; allowed polygyny but not polyandry; and allowed adultery by men but not by women.

An event that took place during the reign of King Rama IV indicating a form of protest by a woman against forced marriage, is now known among those interested in women's issues. Amdaeng (Miss) Muae submitted a petition to the King to be free from marrying the man she did not love. The King then issued the Royal Decree giving women the right to choose their own bridegrooms at will. In addition, the King officially declared that the acts of selling and battering wives by husbands were illegal and subjected to royal punishment (Kanala Sukhapanij-Khantaprab, 1986).

Except for the above mentioned reports, past documentation does not give accounts of traditional family lives and living conditions, especially the families in the rural areas. Literary works portray lives in the Bangkok areas mainly. To try to understand the situation, reconstruction is necessary. I have tried using anthropological reports as basis for reconstruction of family patterns in rural areas under the assumption that it is a surviving pattern of the past. Family patterns in the city among the upper class described above,

are assumed to be a variation which came about through contacts with and diffusion of other culture (i.e., Indian influence).

Documents describing traditional social structure in rural areas directly cannot be found. Because of lack of recorded data, I feel that an examination of belief in spirit cults may provide background information on the traditional pattern of social structure in rural areas. In the Northeast a picture of non-unilineal pattern of descent and residence is portrayed. However, it is undeniable that there is a tendency to put stronger emphasis on female (Condominas, 1975 : 255-258).

The local terms used for village spirits is *phiputa* or *tapuban* in the Northeast. Both terms denote male ancestors. It appears that in Northeast Thailand, men play an important role in the cult of guardian spirits. Tambiah states that *tapuban* is the "owner" of the village (*ban*). Villagers sometimes take this ownership literally in the sense that he was the original founder of the land (Tambiah, 1970 : 264).

On the other hand, In North Thailand, the term *phipuya* is used. In this case female ancestors seems to have a role here. In studying spirit cults in Northern Thailand, Cohen and Wijeyewardene referred to *phipuya* as "spirits of ancestors" to be treated as a single cluster of institutional activity. The beliefs and activities of *phipuya* cult exist in context. First in the context of other beliefs and practices and second in their relation to the beliefs and practices of culturally related neighbours. In other words, they are treated as territorial spirits to be worshipped and propitiated on special occasions and regularly (Cohen and Wijeyewardene, 1984 : 250).

Wijeyewardene further elaborated in his own paper in the same volume that although matrilineal spirit cults form a small part of general spirit propitiation activity in North Thailand, the "matrilineal" feature seems to connect with other aspects of social organization, particularly certain forms of succession and inheritance of domestic real estate. He also makes the observation that the connection between the matrilineal cults and what seems to be a form of matrilineal succession arises out of a fortuitous connection between the cults and the "rule" or "preference" for the youngest daughter residing with her parents and inheriting their house (Wijeyewardene, 1984 : 291).

In further elaboration of kinship ties in different regions of the country I found that among lowland Thais, although families appear to be bilateral or cognatic, they follow matrilineal or uxorilocal residence rule. After marriage, the couples settle matrilocally but ties with the husbands' relatives are maintained. Chai Podhisita states :

Studies to date have shown that there is no question matrilocality being the predominant type of post nuptial residence among most rural population of Thailand. It is found to be so in all regions except the South (Chai Podhisita, 1984 : 88).

There is no need to belabour the fact the bilateral kindred is indeed an overt pattern of kinship in rural Thai society. It is important, however, to emphasize that the role of kinship and kin relations are closely connected with land and other resources. With land as the most important resource of rural agriculturalists, land inheritance is a very important aspect of the kin relations. Although, researchers use the term "bilateral kindred" to indicate relations on both sides, the fact that land is inherited through the female line, makes it look as if the pattern may not be bilateral. Discussions of the previous sections certainly indicate that in the Northern and Northeast Regions where traditional family practices were observed more than in the Central Region, materilocality or uxorilocal residence and even matrilineal descent may have been kinship pattern some time in the past.

Discussion on traditional family pattern provided so far certainly indicate some methodological problems where information is fragmented and further analysis of data available in non-written form should help fill the gaps seen at present. Qualitative research techniques such as the study of life history, local oral history, etc. should be encouraged as means of data collection.

The use of belief in spirit cults as reconstruction of social structure of traditional society in the North and Northeast have also been commented by many colleagues who do not believe in reconstruction. However, at the moment, I feel that the reconstruction should provide us with a hypothesis to be changed when more information is available.

Another methodological problem is when studying the role of women in the families and the distinction between nuclear family and extended family is certainly important. Almost in all regions of Thailand it is found that changes in family pattern takes place as the family grows and new members are recruited in through marriage. An example from the report of Jacques Amyot will demonstrate the point clearly. Jacques Amyot studied 3 villages in Ayutthaya and recorded that the traditional pattern of marital residence in Thailand is that when a young couple marries, they stay with the parents of the bride during an initial period, farming the parental land and caring for the livestock until they are able to start a household of their own which usually takes from two to three years. The occasion may be the marriage of another daughter of the family. Traditionally, the women inherit the land and men receive only cash or kind, so they become rather dependent on their in-laws. Because of this, extended families tend to be composed predominantly of uxori-lateral relatives. When the young couple leave their parental home to found a new household, the wife's father provides land in the vicinity of the parental home to build a new house. Both houses are often joined by a common verandah. The wife's father also provides land to cultivate according to what was agreed on at the time of marriage. At the beginning of the separation, both families might still continue to share the same kitchen and eat together but economics become distinct. However, there are many cases when the young couple starts a new household immediately after marriage or moves in with the parents of the husband. This takes place when the husband's family is wealthier than that of the wife or when the husband is an only child or there is no one else left to help at home. In this case, the man inherits the land because he is the only heir or he takes care of his parents in their old age (Jacques Amyot, 1976 : 49).

The question whether families in Thailand are nuclear or extended cannot therefore be answered without detailed elaboration.

Furthermore, if one were to use national household surveys to provide answer on family size and family structure, one faces difficulty because definition of household and family is certainly different. The figures provided by the National Statistical Office indicate that for 1980, average household size for Thailand is 5.3 and for Bangkok is 5.2. And, taking the figures at face value, without qualitative research data, one may not be aware of the cyclical family pattern and reach the wrong conclusion that these are nuclear families because they have less than 6 persons in the house.

It is also believed that modernization will bring about a reduction in extended family. Data from the census of the National Statistical Office of Thailand for 1960, 1970, and 1980 are presented in Table 1. Figures in the table indicate that change between 1960 and 1970 was minimal and that change became very obvious between 1970 and 1980. At this point one cannot say that the drop in family size is due to modernization. Certainly the family planning program implemented since the Third National Economic and Social Development Plan (1972-1976) have had a very strong impact on family size. Table 2 further elaborates that change in family size is more apparent among non-agricultural families.

It should be noted that figures in Table 1 and 2 are for size of household with no distinction made between nuclear and extended, or extended-stem families. When anthropologists provided demographic information on the village population, they made distinctions between nuclear, extended, extended-stem, joint, etc. and ended up describing the domestic or family cycle. They all agreed that a family usually goes through the cycle of extended then nuclear and then extended family.

3 Economic Role of Women in Thailand

To evaluate impact of development on women through the industrial development processes in Thailand, data on women in homebased industries studied in an ILO supported project conducted by CUSRI

will be elaborated in this section.

Questionnaires were enumerated by interviewing employees or subcontracted homebased workers in different industries and contractors were interviewed using interview guide. In the analysis three types of work status are included : (a) Part-time subcontractors including farmers who work for the industries on part-time basis and general wage earners (non-agriculturalists) who work for the industries on temporary or partial basis. (b) Full-time subcontractors or those who work for the industry without having income from other sources. (c) Contractors include three categories, i.e., owner-operator, middleman-operator, and family operator. The total sample size was 286.

The discussion in this section will be on the economic role of women in family maintenance and emphasis will be put on remuneration, income, and expenditure. And, as expected, the respondents agree that homebased industries have been essential to way-of-life of most workers. About 90 percent of the respondents prefer to work in the industry than not to work at all and almost all of them use the income for family expenditure. Only five percent indicate that the income earned is for personal use only. And, if and when homebased work is not available, more than 56 percent of the respondents would suffer because the work has been the main source of income or a very essential supplementary income. In this survey it was not easy to grasp the real meaning of family income and expenditure. Since the team agrees that in this type of analysis family income instead of personal income should be used, it was therefore necessary to ask for income of members of family who earned income either full time or part time.

In general 90 percent of the respondents are satisfied with the work arrangement and income. Almost all respondents reported that the income is used mostly for the family. Only 5 percent reported using the income for self only. Among these 7.5 percent of full time subcontractors and 4.3 percent of part time subcontractors use the income for self and none of the contractors reported so. Without the enterprise 80 percent of the contractors would suffer because it is their main occupation and they would have no job and no income. However 45 percent of the part time and 58 percent of the full time subcontractors would suffer for the same reasons. About half of the full time workers who stated that they will not suffer can depend on other family members for food and lodging, others are willing to find other jobs. Both groups are optimistic that they will not suffer and will find alternative jobs. Part-time subcontractors who reported not suffering if this job is not available will fall back to their other agricultural income for survival. All in all, 50 percent of the subcontractors will suffer.

In terms of work period and work hours even among part-time subcontractors, about 40 percent work all year and 50 percent during non-agricultural seasons. Most full time subcontractors and contractors work all year. Average working hours do not differ very much.

It is clear from the figures here that everyone in the industries spend long hours working and the compensation is not that high, eventhough workers do not complain very much. Because of the early stage of industrial development, people are willing to work hard for cash income which they had not been receiving a few years back. It is unfortunate that despite the labour put in, the return is not as high as one wishes.

In trying to collect information on work hours, instead of the usual time-allocation method, attempts were made to ask the respondents to give average time spent on each activity. If seasonality is a factor, attempts were also made to ask for longest number of hours and shortest number of hours. It is found in table 3 that housework were reported mostly by women while most men did not respond which means that they did not do any housework. Similarly for entertainment or relaxation, the number is also small because most people do not have time to relax. For homebased workers many work and watch television simultaneously and therefore very few people spend time exclusively for entertainment.

Family size of the three groups, i.e., part-time/full-time subcontractors and contractors do not differ very much. In attempting to calculate family income and expenditure. The research team attempt to present our priliminary finding. The following table 4 indicates that the income of all groups here are higher than

poverty line (3,823) baht/year and 5,834 baht/year for rural and urban respectively for 1986) which is as expected. Most families involved in homebased enterprises are families with at least 2-work persons in the household, making the family income higher. Most people under poverty line are those in agriculture whose income is seasonal and unreliable. Expenditures included in this table is family expenditure only.

The figures above indicate that if income is used for household expenditure, the family should be able to survive adequately. However, figures from the survey indicate that there are other expenditure such as rent, farm input, interest, medicine, and other entertainment item such as lottery. When classified income and expenditure by industry as presented in Table 5 it becomes obvious that different industry require different expenditure. This is another methodological problem. Many times respondents do not systematically classified their expenditure and at the moment it is somewhat difficult to separate household expenditure from investment expenditure.

4. Experiences on Participatory Action Research and Training on Family and Development

Rationale

Rapid socio-economic changes taken place in Thailand during the last decade affected traditional societies in terms of production and way-of-life. Roles of men and women in families and communities have changed. They now have more responsibilities and both men and women have to shift roles and adjust to the changing socio-cultural environment.

Family is the smallest institution in society which will certainly be affected. It is both unit of production and socialization. If adjustment at this level is smooth, many of the subsequent social problems can then be avoided or prevented from happening.

In this project participatory action research is designed to work with villagers. Then group dynamic training and dialogue are used as technique for identifying problems and solutions seeking. Once solution has been identified through the matching of need assessment and resource assessment, project designs can be drawn up for implementation. At the moment, the project is on-going.

Objectives

1. To promote good family relations by making male and female family members aware of the changing socio-economic conditions and the need for role adjustment.
2. To help promote new social values and conscience of mutual responsibilities within families where men and women are treated equally with understanding and respect.

Training Guidelines

(1) Group Dynamic Technique

Conscientization process is best initiated through group discussion. Instead of one-way communication, dialogue or two-way communication is used to send messages. The resource person facilitates and helps initiate discussion among group members on the topic of changing roles of men and women. Various media to send message may be used depending on the situation and budget available. Once Messages are sent, through group discussion, participants are made to evaluate the message, identify problems and solutions.

In the training manual, ten sets of "dialogue" are made available for local resource persons to utilize according to their needs and situation. In each set of "dialogue" a message is set and guidelines for discussion is given to make sure that the message is received correctly. Attempts are also made to make the message follow one another in case the whole set of dialogues are used.

Resource persons are encouraged to adjust and alter the questions and the discussions as they see fit. Flexibility is the key in the discussion.

The local resource persons who are being trained are given the opportunity to practice among themselves before the actual implementation.

(2) Content of the Training

Roles and responsibility of men and women in the family setting in changing economic, social, and cultural conditions is the content of the curriculum. Learning process taken place between trainers, local resource persons, and villagers, either within each group or between groups should help send the message through. The learning process should help conscientize and facilitate changed in attitudes and values of family members toward roles of men and women in family activities, i.e., child rearing, socialization, income-generation education.

Ten sets of "dialogue" are made available to be used and adjusted by the resource persons who will act as the facilitator initiating and generating discussions among group participants.

Remarks

Since the project is on-going, no conclusive remarks can be made. Experiences through the training which is a technique to raise consciousness of the people on male/female roles in the family indicate that the process was heartening. Many villagers have not had the opportunity to examine themselves, and what they learned through the dialogue in the training process made them aware of their problem. In participatory action research, need assessment and resource assessment are the first activities which will lead to project identification and then implementation. For our project, attempts are made to incorporate the conscientization efforts into existing training programs. It is hoped that the content offered will not be too abstract and do not fit the needs of the people. One methodological difficulty is to find the right mix between the conscientization component and the more substantive component of the project. Most action research are expected to provide something to fulfil the needs of the local people.

Table 1 : Average household size in different regions in 1960, 1970, 1980.

	1960 (*)			1970 (*)			1980 (*)		average household size
	population household	no. of household	average household size	population household	no. of household	average household size	population household	no. of household	
Whole Nation	26,257,916	4,616,654	5.6	34,397,374	5,939,896	5.7	44,824,540	8,459,808	5.3
Bangkok Metropolitan	2,136,436	335,968	6.2	3,077,361	498,632	5.9	4,697,071	906,591	5.2
Central Region	8,271,302	1,418,974	5.7	10,611,877	1,821,558	5.7	14,423,343	2,795,144	5.2
Northeast Region	8,991,543	1,483,665	6.0	12,025,140	1,952,653	6.1	15,698,878	2,724,920	5.8
Northern Region	5,723,106	1,071,221	5.3	7,488,683	1,363,041	5.4	9,074,103	1,873,109	4.8
Southern Region	3,271,965	614,005	5.3	4,271,674	771,221	5.5	5,628,216	1,066,635	5.3

Source : National Statistics Office

Table 2 : Average agricultural and non-agricultural households in 1960 and 1980.

	Average agricultural household		Average non-agricultural household	
	1960	1980	1960	1980
Whole Nation	5.7	5.5	5.6	5.0
Bangkok Metropolitan	6.3	5.9	6.3	5.2
Central Region	5.7	5.4	5.9	5.0
Northeast Region	6.1	5.9	5.7	5.2
Northern Region	5.4	5.0	5.0	4.4
Southern Region	5.3	5.4	5.4	5.1

Source : NSO, different years.

Table 3 : Mean hours spent on different activities classified by industry.

	Total number interviewed			Work (hours)		Housework (hours)		Rest (Hours)		Entertainment (hours)	
	female	male	total	female	male	female	male	female	male	female	male
garment	67	2	69	9.40	8.00	2.46 (63)	4.00 (1)	7.37 (66)	7.30	2.04 (49)	-
artificial flowers	14	2	16	8.25	9.39	2.50 (12)	2.00 (2)	7.17 (12)	9.00	2.45 (12)	2.00
wood carving	8	2	10	8.30	9.30	3.15 (8)	2.00 (1)	6.87	7.30	2.24 (5)	1.00 (1)
umbrella making	11	3	14	8.38	8.20	3.18 (10)	1.00 (1)	7.27	6.40	2.07 (9)	1.40
gem, cutting	7	5	12	13.52	13.48	6.00 (2)	-	6.34	6.36	2.00 (2)	2.00 (2)
food preservation	31	5	36	9.22	10.36	2.40 (24)	2.00 (1)	8.14 (24)	7.00 (4)	2.30 (24)	2.00 (2)
wickerware	48	12	60	9.20	9.15	3.02 (43)	2.00 (3)	7.32 (47)	8.00	2.01 (34)	2.23 (8)
knife-making	3	5	8	10.40	11.30	3.00 (2)	-	7.00	7.30 (4)	3.00 (3)	4.00 (1)
brick-making	21	4	25	9.20	8.00	2.38 (19)	-	8.26	7.40 (3)	2.19 (14)	4.00 (1)
seafood	32	4	36	8.05	9.00	2.55 (22)	-	8.02	2.20	2.38 (27)	1.00 (1)
All	242	44	286								

Notes :

1. Total number interviewed.
2. Not all respondents provide answer, the average is calculated from by the number of responses. In cases where the number of responses differ from the total number interviewed, the number of responses are indicated in parenthesis.

Table 4 : Average income and average expenditure per family per month.

	average income			average monthly expenditure				
	rice	food		snacks	school	clothing	elect.	transport
Part time	6,936.53	391.87	984.57	364.43	187.24	198.53	158.58	516.97
Full time	4,618.24	363.03	1,061.74	381.72	202.08	137.12	228.36	192.62
Owner/operator	17,631.79	1,077.50	2,630.77	568.13	220.17	250.00	869.57	1,418.22
Middlemen/operator	7,420.00	2,933.33	3,049.80	712.50	235.00	340.20	164.00	3,381.25
Family enterprise	10,598.29	422.50	2,066.67	509.29	486.25	218.24	610.17	4,246.33

Table 5 : Income and expenditure classified by industry.

	Income				Expenditure						
	Total	rice	food	education	child	clothing	medicine	gamble	interest	agriculture	rent
Garment	7,635.15 (45)	462.14 (29)	1,219.47 (35)	282.90 (20)	468.98 (42)	236.78 (54)	123.71 (45)	251.65 (25)	1,173.20 (10)	907.29 (14)	1,158.56 (7)
Artificial flower	3,681.87 (15)	325.00 (2)	1,011.76 (17)	178.30 (3)	280.71 (14)	113.59 (17)	81.93 (14)	97.56 (9)	315.00 (3)	1,901.71 (7)	-
Wood carving	5,409.50 (10)	262.85 (7)	987.50 (12)	246.70 (3)	242.50 (8)	221.33 (12)	149.41 (9)	149.41 (10)	800.00 (2)	193.33 (3)	60.00 (1)
Umbrella making	8,508.81 (21)	624.64 (14)	1,129.31 (29)	105.80 (12)	261.88 (16)	87.03 (27)	87.57 (23)	311.81 (18)	4,843.80 (18)	1,411.25 (8)	-
Gem cutting	5,366.25 (4)	525.10 (2)	775.00 (6)	296.67 (3)	315.00 (4)	97.50 (6)	337.50 (6)	127.28 (2)	310.36 (3)	335.00 (1)	
Food preservation	5,579.68 (28)	399.35 (23)	1,046.67 (36)	316.25 (12)	427.63 (27)	212.21 (33)	117.04 (26)	290.18 (11)	946.53 (11)	635.00 (3)	
Wickerware	7,034.85 (27)	409.44 (16)	1,372.35 (34)	142.57 (7)	274.00 (27)	140.00 (32)	73.67 (24)	379.41 (13)	623.46 (10)	236.20 (5)	
Ironsmith/knife	5,644.08 (19)	450.60 (10)	1,437.50 (12)	115.67 (3)	332.00 (9)	155.42 (12)	73.60 (10)	788.85 (5)	637.82 (13)	1,120.00 (1)	854.00 (2)
Brick making	10,547.50 (20)	439.06 (18)	1,278.85 (26)	152.86 (7)	554.00 (20)	176.19 (26)	81.89 (19)	2,484.74 (13)	715.02 (10)	587.50 (2)	600.00 (5)
Seafood preservation	5,946.50 (10)	1,617.60 (6)	2,591.50 (6)	158.00 (5)	670.00 (8)	259.33 (9)	155.75 (8)	63.64 (2)	-	-	3,000.00 (1)
Total responses	196	127	233	75	169	228	184	109	70	44	16

- Notes : 1. Not all individual responded to these questions.
2. Average is taken from among those who responded only.

Women Rubber Smallholders : Gender Roles and a Critical Survey of the Literature

Alec Gordon

This paper is based on fieldwork and research undertaken by the Women's Study Programme of CUSRI. (Gordon and Sirisambhand, 1986 ; Sirisambhand and Gordon, 1988 ; Sirisambhand and Gordon 1991). It comprises two parts. First, a very brief summary of findings about the gender division of labour of rubber smallholders. And secondly, a critical survey of the literature containing information about women's role in rubber growing in the region.

Gender Division of Labour in Rubber Growing

Southeast Asia produces nearly 90 % of the world's natural rubber and most of that comes from smallholdings. Thailand now ranks as the world's largest exporter with about 90 % of its output from smallholdings. In the regrettable absence of reliable official statistics it may be estimated for the three main producers in 1992 (Thailand, Malaysia and Indonesia) that there were at least 2.3 million rubber smallholder families. Thailand probably had about 600,000 such families. In each of the producing countries women comprise at least half of the rubber smallholder workforce. (In Thailand, if our proportionately small sample findings are nationally valid, women might account for over 60 % of rubber growers.)

It appears that for rubber smallholders, tasks are not fixed by gender and the division of labour is very flexible. Certain jobs appear to be done more frequently by men if they are available—ladder tapping, heavy milling and bulk transport of sheets. When men are not available, which is often, the task is done by women. These might be regarded as "heavy" tasks. But then what is carrying latex by shoulder pole if not "heavy" ? And that is usually done by women. Habits seem to vary from one locality to the next. One noteworthy feature is that although rubber experts generally maintain that women make superior tappers to men there seems no tendency for this to establish a division of labour.

The variation in performing rubber tasks by locality and by family history may not be primarily related to rubber growing requirements at all. Indeed the pattern is so varied in this respect that it may be true that whoever carries out the given task in rubber is often determined by presence or absence of other economic opportunities. As they exist or vary, rubber activities vary inversely. In other words, whether a man or woman taps or collects may be determined by which one of them found a temporary job say in padi harvesting, trading or construction. It might be argued that people tap or mill as residual activity. This is rather an over-statement as from another angle the decision to work outside may also be seen as residual to rubber tapping. They are mutually dependent. However, this means that rubber activities and their division of labour cannot be understood on their own. It may be that the possibility for a family member to undertake other (particularly off-farm) work is restricted by gender considerations. And clearly gender roles in household activities are important.

If this reasoning holds, it means that there is little or gender division of labour among rubber smallholders and that the person's role actually is determined by employment opportunities outside rubber cultivation.

Then it has not only important consequences for analysis of women's roles but also clearly would have serious implications for smallholder training courses or extension assistance.

It seems that the prevailing technology in rubber smallholdings does not discriminate against women. Tasks are interchangeable and women circulate freely amongst them. There is no elite-prestige task that is monopolised by men.

But what of access to technology? First, we must ask, what technology? In the rubberholder labour process, high technology plays a small part. And a different part from that in plantations. At one end a very high and effective technology indeed has produced new high yielding rubber trees to be grown. In fact the survival of natural rubber against synthetic has depended on those. But they have not significantly altered smallholder tasks. They have not been mechanised. Actually, the comparative lack of impact on the tasks of estate workers too have been forcefully noted (Expert Task Force, 1983, p. 51). At the other end of the production process new curing practices, batching of latex and its concentration, rubber with specific technical properties have all been successfully introduced. However, smallholders do not produce any of those, except the minority that are centralised in group schemes/nucleus estates. In other words, the smallholder rubber family has been by-passed by changes in curing/processing activities. The bio-technology producing the high yielding trees that the small farmers do plant is not such as to alter human roles in the tasks involved in rubber growing.

We noted earlier that rubber is "modern" crop—only from about 1900 A.D. It is not indigenous to the area. So the reason for the slowness of change cannot be just a continuation of "traditional" or historical farming practices.

What then has the rubber literature to offer by way of explanation of these imported phenomena?

Literature Survey : Rubber Smallholders and the Role of Women

The newcomer to the "trade" literature on rubber might well have to be forgiven forming a wrong impression. Namely, that smallholder rubber grows on trees of its own accord and without human intervention other than planting. Government or business-oriented rubber publications may be strong on statistics of productivity, prices, costs and/or bio-technology and consequently provide the information infrastructure of our study. However, they are weak on people and certainly non-starters as regards gender relations.

Indeed, a review of literature strictly confined to gender relations in Thailand's smallholder rubber growing would be very short. The author must blushing confess that the only mention of the topic he could find, lay in his own co-authored work. (Gordon and Sirisambhand, 1986, 1988, 1991). Extending the field to other Asian countries would add two useful studies for Malaysia in the form of outstanding student dissertations (Khong, 1985; Nair, 1979). Indirectly, the massive though flawed (and unpublished) survey of rubber smallholders in Peninsular Malaysia (RISDA, 1985) provides data for the study of gender by presenting land tenure and participation in official replanting schemes by sex, ethnic group and state. Another survey of women rubber growers from the same source gave information on their educational background and principal employment. Only 34 % gave rubber growing as their most important productive activity. (RISDA, 1982, p. 20, Appendix Table 7). Two excellent historical studies that concern rubber smallholders in Malaysia (Lim, T.G., 1977, Shamsul, A.B. 1986) are essential background reading although they rarely touch on gender relations as such.

It is unfortunate that some of the best socio-economic studies allow themselves to be entrapped in the fictions of conventional group classification. One good report we detail below. We do so because, it deals with three rubber smallholder villages (in Sri Lanka), because a good deal of information about women at work in rubber gardens can be shaken out of it and because it frustratingly does not present data about women it must have collected. Thus, were we to accept a table entitled, "Percentage distribution of employed population by main occupation" (Jayasana and Herath, 1984, p. 19) we must believe that only 17 % of those employed were women. And that of the 52.7 % in agriculture a mere 5.5 % were women. However,

once another table, that on the "labour force", (Jayasena and Herath, 1984, p. 18) and the writers' comments thereon are referred to, a very different picture emerges.

If we add the categories "housewives" and "family helpers" and "unemployed" to those "employed", female participation becomes 47 % and male participation 42.9%. What makes this more than statistical juggling is the remarks of the writers.

"Family helpers — though not engaged in gainful employment, the services given by them for their household activities and for rubber production, especially tapping and processing are important — although (housewives') main function is to attend to household chores most of them are actively engaged in rubber production activities as well. In most smallholder families, the rubber tapping and processing activities are done by the housewives as part of their day to day activities." (Jayasena and Herath, 1984, p. 14).

So now, far from being a negligible factor, women are presented as predominant in the principal farming activity of the villages. Eventually, we have got a picture of the numbers of women at work that any informed person would expect in the first place. The irony of this case is that the survey must have collected primary data showing the actual number of people by sex at work in rubber growing. It was the statistical classification used that "lost" all those working women. So instead of enlightening us, that chapter become a prelude to obscurity and gender bias.

If rubber estates were added to the list some more stimulating studies of women could be added: for Malaysia (Heyzer, 1985; Jomo and Zaini, 1984; Oorjitham, 1987) and for Indonesia (Suriyakusuma 1986, Stoler, 1980, 1982). The numbers of women involved is very much lower than for smallholding. Because of the different situations the significance of estates for the study of women smallholders is not clear although a comparative analysis would probably be productive of insights. At anyrate, it may be noted that women account for a large proportion of the rubber estate workforce. In 1986 they amounted to 87,000 or 58 % of the total in Malaysia; 70,000 or 35 % in Indonesia (Gordon and Sirisambhand, 1987, p. 18); and for 1978 in Sri Lanka, 29,700 or 44 % (Sinnathamby and Wickramasekara, 1984, p. 91). Total estate employment has been declining, in Malaysia and Indonesia since 1955. However, since then, the percentage of women in Malaysia has continued to rise whilst in Indonesia it has declined. However, whilst the best paid agricultural task on the estate — tapping — is dominated by women in Malaysia and "females are very important for tapping" in Sri Lanka estates (Sinnathamby and Wickramasekara, 1984, p. 89), in Indonesia the main estate area of North Sumatra now has no women rubber tappers at all according to, Stoler. Also, claims Stoler, women account for only about 25 % of the estates' total workforce. Support for these startling claims about Indonesia are found in a survey of two small rubber estates in West Java, where, although one-third of the outdoor employees are women, only 10 of 89 tappers are women (Suryakusuma, 1986, pp. 43, 46). We may further add that in Malaysia wage rates for male and female have been equalised, whilst in Indonesia women are paid lower rates. Useful and Heyzer (1982) discussions of these may be found in Oorjithan (1987) Khong (1979, pp. 201-209) for Malaysia and at various points in Stoler for Indonesia. Also, although how somewhat dated and dealing mainly with tea estates Kurian's (1982) account might still usefully be consulted for Sri Lanka. However, no published comparative analyses are to be found — not even from the ILO Plantations Committee (cf ILO, 1987). The relevance of all these to the analysis of women smallholders will not be clear until comparative analyses of women in rubber estates is undertaken and completed. This would be a task of some importance and probably of considerable significance. Unfortunately, it fell outside the scope (and funding) of our smallholder project.

Our search was extended to include any paper on Thailand rubber that appeared to go beyond a narrowly economic approach — i.e. those covering or whose title might indicate coverage of the "Socio-economic". At least some indirect indications of gender relations or at anyrate women's activities might be expected there. We note there the implications of ignoring or misrepresenting women's roles.

Included in the survey are certain student dissertations of some distinction and which achieve a position of critical independence from the official Thai sources even if they do not touch upon gender directly.

Thus this literature could be classified under three headings :

- (1) Official quantitative
- (2) Official or semi-official socio-economic studies on Thailand's rubber in the 1970's
- (3) Graduate student papers from Thammasat University around 1983.

(1) Official Quantitative Literature

The "rubber smallholder"

The customary international statistical classification of rubber "smallholder" is a rubber cultivator with less than 41 hectares. Such a distinction includes obviously quite sizeable holders, big enough to have to use much outside labour. However, the average rubber holding in Thailand and Malaysia is about 2.5 hectares. (In Indonesia it may be about 2.0 hectares). For Thailand, official statistics do not distinguish between "estate" and "smallholder" but as the information details the size of holding one may deduce from it that there are few rubber estates (41 ha and over) in Thailand. The figures we kept in mind when thinking of a rubber smallholder were : the average size of rubber holding, the fact that rubber holdings under 4 hectares in size account for about 90 % of all Thai rubber holdings and over 70 % of rubber area, and the estimate that .5 hectares is the maximum workable by family labour alone. Nothing reliable about women was found.

The presentation of data on costings in rubber growing by officials of the Rubber Research Institute did, however, give rise to valuable information about the economic surplus produced by smallholders as a whole. This is analysed critically and in detail elsewhere. (Gordon, 1989).

(2) Official/Semi-official Socio-economic Studies

(a) 1973-74

The setting up of the replanting program in the late 1960's under the auspices of FAO gave rise to some village research studies around 1973-74. (e.g. Goss, 1973 ; Lok, 1974 ; Speirs 1973 ; Stifel, 1974). These attempt to confront the mystery of smallholder motivation and behaviour, provide data on numbers of trees per holding and occasionally touch on land tenure. However, apart from noting that smallholder rubber was a family activity they say virtually nothing about gender relations or numbers. Speirs (1973, p. 1) did find it "interesting" that the women interviewed in his survey generally knew more about rubber prices than men. However, although even on the narrowest of economic grounds this finding should have been considered very important, it seems that it was not "interesting" enough for anyone in authority to pursue the matter.

The only other treatment of gender in this set is of no significance in terms of providing information. However, it is a prime example of tunnel vision on the part of (male) officials. One that permits them to make statements about women that they must know to be untrue and leads to a downgrading of the role of women. So we must consider the matter.

In a calculation of the cost of replanting rubber trees on a typical smallholder by a (or even the) leading expert on Thai rubber growing it is said, "The sharing of work by other (i.e. non-male adult) family members is given in Tables A. 10 (replanting), A. 11 (intercropping) and A. 12 (tapping, collecting and processing)". (Lok, 1977, p. 7). The one that concerns us most, the main category in Table A. 12 (p. 38), shows a statement claiming that the man accounts for two-thirds of the work and wife and children one third.

In fact this is not so. We say this not simply on the basis of our own survey which suggests that the input of the husband is a good deal less than half. But also on the basis of the standard wisdom of trade opinion (including rubber officials' opinion) that reckons a fifty-fifty division of the work of rubber growing man and wife.

This is a typical example of where an assumption is made for a numerical calculation (and does

not affect the calculation as such) in which the family exists only as an abstraction. It results in a statement which is untrue and, which its writer must have known, did not reflect his own field experiences.

In similar fashion the writing of "officialese" permitted Malaysian experts the absurd statement, "about 70 % of the smallholders were male" (Samsuddin, Shah and Kobat, 1985, p. 86). Only the temporary oblivion of their undoubted knowledge and experience as field workers could permit such a stupid error. This statement has only fictional validity that derived its paper existence from the procedure that "rubber smallholders" are recorded only on the basis of "head of household". As in the Thai case a myth is perpetuated "absent mindedly" that distorts the recorded participation of women and, on the basis of factual error, demeans their importance.

Finally we note the existence of a study which, although not official, had the alluring title *Contribution of Women to the Family Income in the South of Thailand* (FES). The chapter on rubber, however, contains little beyond expressing need for information because rubber growing is easily the largest rural income activity by women in the South.

(3) Graduate Student Dissertations from the Economics Faculty of Thamassart University

On rubber are wider ranging and show a more critical approach than do the official or trade studies. However, they are still fundamentally exercises in neo-classical economic econometric display so provide nothing on gender relations. Some do throw valuable light on Thai smallholder replanting and marketing behaviour.

To conclude : our literature survey is brief because the literature touching on the role of women in rubber growing is significantly marginal.

Reference

ACIAR

1985 **Smallholder Rubber** Australian Centre for International Agricultural Research Canberra.

Andrews, J.M.

1935 **Second Rural economic Survey, 1934-35.** (of Thailand). Bangkok.

Bangkok Post

1984 "Fourth Army plans help for rubber growers" (20 Sept.).

Bertrand, T.

1983 "The Economics of Public Sector Support Programs : Thailand." (Mimeo).

Dept. of Business Economic/CUSRI

1984 **Project on Marketing Problems of Farm Products-Southern Region.** Bangkok.

Expert Task Force

1983 **The Malaysian Natural Rubber Industry : Report of a Task force of Experts.** Malaysian Rubber Research and Development Board. Kuala Lumpur.

Gordon, Alec.

1988 "How many rubber smallholders ?" *The Planter* (Kuala Lumpur) (Feb.) Vol. 64, No. 743.

Gordon, Alec and Sirisambhand, Napat

1987 **The Situation of Women Rubber Smallholders in Southeast Asia.** Chulalongkorn University Social Research Institute, Bangkok.

Goss, C.

1972 **Results of a Survey of Inputs Yields and Incomes of Rubber Smallholders.** Hat Yai.

Harrison Fleming Advisory Services

1983 **Eastern Region Rubber Study.** London.

Institute of Scientific and Technological Research, Area Development

1981 **Planning Outline for Five Southern Border Provinces (in Thai).** Bangkok.

International Natural Rubber Organisation, London. **Ruber Statistics.**

Jayasena. W.G. & Herath, H.M.G.

1984 **Socio-Economic Conditions of Rubber Smallholders in Sri Lanka.** Agrarian Research and Training Institute, Colombo.

Jomo, K.S., Zaini, Ramasamy and Suppiah.

1984 **Early Labour : Children and Work on Malaysian Plantations.** Kuala Lumpur.

Kasetsart University Research Team

1984 **Agricultural Marketing System : Eastern Region.** Bangkok.

Khong H.L.

1985 "Labour and Employment Trends in Malaya". B.Econ. paper. University of Malaya.

Kho, K.J.

1978 "The Marketing of Smallholders Rubber" in Kamil Saleh (ed.) **Rural - Urban Transformation and Regional Underdevelopment : Malaysia.** U.N.U. Nagoya.

Kritsanasap, Somporn

1984 "Answers to Questions" in proceedings of International Rubber Study Group. 1984 Conference London.

1986 **Estimation of Rubber Area and Production for Thailand.** Rubber Research Institute, Bangkok.

Kritsanasap, Somporn and Chakchai, Sukrit

1986 **Cost of Rubber Production in Thailand in 1985.** (In Thai : tables have headings in English) Rubber Research Institute, Bangkok.

Kritsanasap, Somporn and Intraskul, Kasem

1984 **Thai Smallholder Rubber Industry with Special Emphasis on Cost and Price.** Rubber Research Institute, Bangkok.

Kunjaratkunarat, Danu

1983 **Financial - Distributional Effects of Public Sector Policy Toward Rubber.** Thammasat University, Bangkok.

Lim, Sow Ching

1972 **Marketing of Rubber by Smallholders in Peninsular Malaysia.** Malaysian Rubber Research and Development Board, Kuala Lumpur.

Lok, Siepko

1974 **Changes in Family Income for a 15 Rai Replant.** Rubber Research Centre, Hat Yai.

Nair, Solochana

1979 "Labour Utilisation and Income Distribution of Rubber Smallholders" (MA Diss. U. of Malaya).

National Economic and Social Development Board.

NESDB/CUSRI,

1985 **The Sixth Five Year Plan Implications for Regional Planning in the South**, Bangkok.

NESDB/Japan International Cooperation Agency,

1984 **Sub-Regional Planning Study for the Upper South**, 1984. Bangkok.

National Statistical Office of Thailand (NSO)

1980 **Census of Agriculture for 1978**. Bangkok.

-----, **Inter-Censal Survey of Agriculture for 1983**. Bangkok.

Office of Agricultural Economics

1982 **Marketing Costs and Margins in Farm Products**. Bangkok.

Office of the Rubber Replanting Aid Fund

1979 "Socio-Economic Survey". Bangkok-Thonburi.

1984 "Socio-Economic Survey 1983-84". (in Thai), Bangkok-Thonburi.

1986 "Socio-Economic Survey 1985-86" (in Thai), Bangkok-Thonburi.

Office of Rubber Replanting Aid Fund/NESDB/World Bank

1985 **Press Release**. (April), Bangkok.

Oorjithan, K.S. Susan

1987 "Problems of Women Workers in the Plantation Sector in Peninsular Malaysia." *Ilmu Masyarakat* No. 12. Bangi.

Rubber Industry Smallholder Development Authority (RISDA)

1984 "Draft Final Report of 1977 Census." Kuala Lumpur.

Rubber Research Institute of Malaysia

1983 **Rubber Owners Manual**. Kuala Lumpur.

Rubber Research Institute of Thailand

Monthly Bulletin (Various issues). Bangkok.

Sajhau, J.P., & Von Muralt, J.

1987 **Plantations and Plantation Workers**. International Labour Office, Geneva.

Samsudin Bin Tugiman, Raja Badrul Shah, Raja Shah Kobat,

1985 "Approaches to agricultural extension and development in the rubber smallholdings sector of Malaysia". In ACIAR (ed.) **Smallholder Rubber**. Canberra.

Shamsul, A.B.

1986 **From British to Bumiputera Rule : Local Politics and Rural Development in Peninsular Malaysia**. Singapore.

Sinnathamby, M. & Wickramasekara, P.

1984 "Labour Availability in the Plantation Sector" in Gooneratne, W. and Wesumperuna, D. (eds.) **Plantation Agriculture in Sri Lanka.** ILO/ARTEP. Bangkok.

Sirisambhand, Napat & Gordon, Alec.

1988 **Gender Roles and the Situation of Rubber Smallholders in Eastern Thailand.** CUSRI. Bangkok.

1991 "Rubber Smallholders and Gender in Eastern and Southern Thailand." CUSRI Report, Bangkok.

Stifel, L.

1974 **Case Studies of Rubber Production : A village and an Estate.** Rubber Research Centre, Hat Yai.

Stoier, A.

1980 "Social History and Labour Control" in M. Mies (ed) **Fighting on Two Fronts.** ISS The Hague.

1982 "In the Company's Shadow : A history of Plantation Women in North Sumatra" in K. Young(ed) **Female Subordination and the Development Process.** IDS Brighton.

Suryakusuma, Julia, I.

1986 "Relationships under the Rubber Trees." **Prisma : the Indonesian Indicator (Jakarta).** No. 41, Sept. 1986.

Zimmerman, C.C.

1931 **Siam : Rural Economic Survey 1930-31.** Bangkok.

Gender Relations and Changing Rural Society

Napat Sirisambhand

Writings about women in Asia are too often distorted by generalisations that transfer finding about one society (usually in India) to a stereotype for the whole continents. As a form of corrective, I would like to present evidence of certain typical cases of gender relations in which women's position, though not equal to men's is notably better (or less bad) than that of the hasty over-generalisation. And where changes are to some extent influenced by the existing positions of women.

South East Asian women enjoy relatively higher position than women in most other parts of Asia, for example, China, India or Pakistan. Distinctive cultural characteristics have developed that emphasise mutual dependence of the sexes in production relations. Such statements have been substantiated by a number of South East Asian social scientists: for example, Pasuk Anekvanich (1979), Chou Meng Tarr (1983), Sutsawat Disarot (1983), Cecilia Ng (1986), Gordon and Sirisambhand (1987), Amara Pongsapich (1988) and Aiva Ong (1988)

In this paper I attempt to reexamine this cultural characteristic of gender mutual dependence and rural women's position and how these have been altered or reconstituted in the process of socio-economic change. In so doing I propose to look at women's place in three important economic sub-systems, namely, 1) the "traditional" wet rice or subsistence production, 2) the cash crop or export oriented crop production and 3) the urban informal sector, where many rural migrants find themselves.

The materials used in this paper are mainly based on my own observations from field work and empirical studies conducted under the Women's Studies Programme, Social Research Institute in Thailand over the past 15 years.

WOMEN IN TRADITIONAL WET RICE ECONOMY

Wet-rice cultivation is one of the oldest forms of livelihood of the peoples of Southeast Asia. In Thailand, the practice has been going on for centuries. After Thailand (then known as Siam) signed the trade treaty with the British (The Bowring Treaty) in 1855, rice became the prime export commodity and began to be produced in exchange for cash (Chattip Nartsupha 1985, Sompop Manarangsun, 1989).

However, this change did not have much impact on the methods and the technical organizations of production. Since rice is the staple food farmers first produced enough for their own consumption, then sold the surplus. This pattern still exists today.

With regard to production organisation, the family is the productive unit and its adult members both men and women are the major productive forces working on the household fields. As far as division of labour is concerned, men normally take up what is considered to be "heavy" tasks in the production process, e.g., in land preparation such as ploughing, harrowing and bulk transporting. Women, on the other hand do "light" tasks such as planting, weeding and harvesting. But this division is not rigid. When men are not available, women can also do the "heavy" tasks and men vice versa.

Generally, men and women work complementarily to each other. It is the matter of labour availability and the timing of crop calendar which determine what are there to be done rather than the rigid division of labour as 'male' or 'female' tasks. In most agricultural productions in Thailand, it is very much dependent

on micro-climate especially rain water. There are peak periods where all the labour power in the household is needed be it male or female, adults or children.

Lucien M. Hanks and Jane R. Hanks (1963) have produced a table of typical day of wet rice farming which very well illustrated how family members contribute their labour power into the household.

Typical Day of a Farming Family

Time	Activities
4 to 4:10 a.m.	Wife nurses baby; may chew betel.
4:10 to 5:30 a.m.	Wife (or a grown daughter) cooks while others sleep. Husband arises at 5 to care for water buffalo.
5:30 to 9 a.m.	Husband, wife and older children work in fields. Between 6 and 8:30 children eat, help in household, feed buffalo and prepare for school. Priests collect alms.
9 a.m. to 3:00 p.m.	School for children 7 to 14 years old; younger children cared for by wife, older kinsman or hired girl.
9:15 a.m.	Field group returns for breakfast.
9:30 a.m. to 2 p.m.	Field group again does farm work.
2:30 p.m.	Field group may eat a light lunch.
2:45 to 4 p.m.	Wife prepares evening meal.
3:30 to 6 p.m.	Children return from school; bathe, fish, care for buffalo. Husband does chores near house, organizes co-operative work ahead.
6 p.m.	Evening meal
7:30 p.m.	To bed; occasionally chat, plan work. Winnow or pound rice.

Source : Lucien M. Hanks and Jane Richardson Hanks. Barara E. Ward, ed., *Women in the New Asia* (Paris : UNESCO, 1963), p.425. As quoted by Aneckvanich, *Phasuk Status of Women in Thailand, 1979*.

Regarding reproduction activities, women are primarily responsible for cooking, childcare and cleaning of the house. There again, the division is not sharp. There are chores in which both sexes participate such as fetching water, collecting firewood or making charcoal. Sometimes childcare is also done by men, e.g., in the situation that the woman is not available or busy doing other chores.

Food gathering and fishing as part of the subsistence for most Thai farming families are also activities involving men and women. As observed by Potter "All the villagers, especially the girls and women, spend hours each day during slack times in the agricultural cycle fishing the streams and canals. Men, on the other hand, go out early every morning to check at the fish traps in the streams". (Potter : 25).

Land as productive resource is the family property, the unmarried woman works on the household farm. After marriage, the husband comes to live with her family and work on her household farm before her parents divide up the land for her. Generally, parents do not divide up the land and give to their children until they have retired from farm work (Potter). The fact that rural women in traditional wet rice community

are in strong position was also observed by Potter that “—they have the strength of character, independence, and self-assurance of women who live in a society where they are in a strong position. Residence is matrilineal. The daughters stay at home and their husbands come in to live with them. Inheritance is bilateral, and the women share equally with the men; --. Women work in the fields, rear the children, keep house, and they are also merchants who earn money for their family selling in the markets. They are the ones who keep the money ---.” (Potter 24).

Observations such as this have been in existence for more than a century and described by envoys to Siam (Thailand) in the olden days. Thus, Bishop Pallegoix's description of the position of women in Siam in the mid nineteenth century.

In general, Siamese women are well treated by their husbands. They have great authority in the running of the family and are respected. They have considerable personal freedom and are not held in contempt as in China. They appear in public, go to market, trade, may and receive visits, walk to the temples in town and in the country, without having to fear the jealousy of their husbands. None of them are badly-off except for those who fall into slavery. (1854 : 75).

Although in domestic area, women perform most of the reproductive functions and work more hours than men, this fact is not viewed by the farmers as subordination but rather as an aspect of equal partnership. Women still have autonomy and the right to property as well as controlling the family budget. There seem to be the division of responsibilities between man and woman in that man manages the 'public' sphere (e.g., deal with officials and outsiders) whilst the woman manages and makes decisions in the household. This division does not mean that the man does not participate in the reproduction activities. They fish, carry water and collect firewood as well as caring for the children. As a matter of fact, the proximity of the homestead and the farm does allow productive and reproductive work to be carried out simultaneously as well as interchangeably between the sexes. In the village context, women's position in relation to men is complementary not competitive or in opposition to each other.

Such division of labour has been practiced for centuries among Thai rice growers and has always been their way of life based on a world view of mutual co-operation and gender complementarity. As Prince Damrong Rajanuparb (Younger brother of King Rama V) then head of the Interior Ministry, described in his account on village life during his official trip to Monthon Udorn and Isarn (the Northeastern region of Thailand) in 1906 :

“...during the season for padi cultivation, men, women and children carry out the tasks. In the off season, men go looking for goods (jungle products) to trade, women stay home rearing silk-worms, weaving and make clothes ...there is no superiority nor subordination.” (as quoted by Nartsupa 1985 : 111).

In landless households, the situation differs somewhat. It is among this class that the customs sometimes can not strictly be followed. A woman from a landless household may move out from her home village after marriage if her husband owns a plot of land. Nevertheless, this does not degrade her position. Their productive relations remain complementary to each other. In the case where both the man and the woman are from landless households, life is more difficult for both of them. All active members of the family are forced to take up all kinds of work available to them just for survival. Here again they share the tasks together.

WOMEN IN THE CASH CROP ECONOMY

Cash crop here refers to dry field crops such as cassava, maize and sugarcane. These crops were introduced as commercial crop to Thailand approximately 30-35 years ago, (except for sugarcane which had been cultivated since the turn of 19th century) starting a process which dramatically changed the agricultural structures of Thailand. Production shifted from subsistence agriculture to a commodity production with the increase use of mechanisation and modern inputs. The fact that these crops (sugar excepted) are produced mainly for foreign markets, effectively meant that systems of monoculture on extensive fields were a major requirement. Farmers are forced to take up commercial method of production through the use of new technologies such as tractors, chemicals and credits (both formal and informal). The agricultural area increased spectacularly from 6.2 million hectares in 1950/51 to 15.2 million hectares in 1979, by far the largest expansion in Asia (Uhlig, ed.1984). The increase of cultivated area was made possible through the opening up and clearing of forest land. Various factors such as population pressure for agricultural land, the demand for dry field crops in the world market, the lack of government policies or commitment to tackle the problem of land commercialization and the process of the farmers' landlessness have resulted in the rapid encroachment of forest areas and environmental problems. Forest land was converted into extensive fields for cash crop cultivation. Migration within and between provinces became a common phenomenon. Due to scarcity of land and land fragmentation in their home village former wet rice farmers became pioneer farmers who migrated in search of unoccupied or "free" land in frontier areas or forest reserves. They are mainly newly founded families who came from landless or small holding families. In the process of land clearing both man and wife worked hard together due to lack of labour and the fact that they have to grow first subsistence crops as soon as possible. The first crops cultivated in newly opened land were generally upland rice and corn plus other crops such as hot chillies and sesame. After a few years when the plot was free of tree stumps, the monoculture of cash crop such as maize or cassava will then replace any subsistence crops planted earlier.

In cash crop production, conditions differ from rice growing. First, the crops are non-subsistence and grown solely for commercial use; secondly, the settlement pattern is dispersed in extensive fields as opposed to the cluster type of the traditional setting; thirdly, the settlements are young and generally made up of land hungry farmers from different places. Community integration through kinship ties is almost absent. Farmers engaged in dry field crop production are completely dependent on the cash economy. Rice and other food have to be purchased. Life for the new settlers as cash crop farmers is very much under the influence of a capitalistic mode of production. Although they are not necessarily wage labourers, the crops they produce are commodities (in the Marxist sense) and are not for family consumption. In fact, the varieties of cassava and maize grown are for use as animal fodder and are not edible by humans.

Being now isolated from their kinsfolk and community support the women become more dependent upon men particularly in dealing with outsiders like traders, officials or even neighbours and in seeking employers. Many farmers try to compensate for this loss by retaining ties with their native villages through going back to help in paddy cultivation during the wet season or to participate in religious festivals.

The reproductive work is generally a women's task. However, it is not uncommon for a man to take care of the children where the woman finds wage work and he does not. (Gordon and Sirisambhand, 1987B). In fact it is the harsher conditions--e.g. scarcity of water sources and soil depletion--that make life more difficult and for women in particular, who are the cooks and the food gatherers, to cope with. As Schnetz and Leitzmann point out in their study of migration and nutrition in Thailand,

" after shifting to cash crop production, the best part of arable land is usually dedicated to cash crops, so that food production for self supply will be reduced --- further deteriorating nutritional consequences are to be expected through the mainly monocultural cultivation of cash crops. This

enhances the risks of crop failure and also diminishes the original diversity of wild plants that often are a valuable supplement to the diet." (Uhtig, ed. 1984, p.227).

Their relations to the principle means of production, i.e. : land has also changed. Due to the fact that these new settlements are mainly encroached-on state-owned forest-reserved areas, no-one can have full ownership, rights. In practice, after a number of years of cultivation of the land, the farmers lay claim to it. While this may not be legally recognized, these claims are recognized among fellow settlers. In these cases, the claimant is always male.

Other related problem which plague cash crop farmers and their families was indebtedness. Because of relatively high cost of investment and increased mechanization farmers are more dependent on outside institutions for loans and credits. They are always at ricks, particularly when crops fail or the collapse in prices which are determined by the world market. Land is the only asset to settle debts. Some farmers have to sell their (illegal) ownership of the land to pay their debts. In some cases, the whole family simply moved away leaving the land behind to their debtors. These farmers on the other hand moved further into the frontier land and may repeat the cycle again. Since arable land became increasingly scarce, landlessness has become a major problem.

These situation affect both men and women farmers and their families. women face the problem of isolation and adjustment from each move, children lack education and basic health care due to remoteness and the fact that that the settlements are illegal and not recognized by the local government in providing services or basic facilities.

Despite all these changes, it is interesting to note that male and female productive relations in the household remain more or less the same. Family is still the production unit, man and wife equally share the tasks. There is a strong notion of interdependence and complementarity in their division of work. The man and wife work together in the fields planting and harvesting in addition to hired labourers, who has replaced labour exchanged practices among kin and neighbours in their home village. Wage work became part of their livelihood as the need for cash earning increased. They work not only on their family farms but also on their neighbours' farms. As some of the women interviewed put it:

"Nowadays, it is impossible for a family to survive if only the man works (i.e. : working for wages). The wife as well must go out and earn cash." (Gordon and Sirisambhand, 1987A : 55).

But there are some limitation in that the women in particular can not go far from home to work for wages because of their duties as home keeper.

WOMEN IN THE URBAN INFORMAL ECONOMY

In this section, I will deal with rural women who migrated and settled in Bangkok and are dependent on the "informal economy". The information for this paper is mainly based on the empirical study that I did on womens' lives in one of the slum areas in Bangkok city. The focus of this section is to examine how the productive relations between gender have changed and affect women's position within the context of urbanization.

The area studied Klong Toey, is one of the biggest and oldest slum in Bangkok situated on government land reserved for use by the Port Authority of Thailand. Most of the earlier squatters were landless or tenants farmers from wet rice areas in the central plain. The main factor which attracted these farmers into Bangkok urban centre was the opportunity to find non-agricultural wage employment since there was no future in farming, particularly in the situation they were facing, i.e. as a landless class.

As a result of the government policy over the past four decades, which emphasised the growth in

industrial and manufacturing sector which concentrated in urban centres particularly Bangkok and the adjacent cities. The gap between the countryside and urban centres has been widening. Furthermore the promotion of agro-industry and "monetarization" in the rural areas has also resulted in widespread of bankruptcy among small and landless farmers. The 'exodus' of rural population in search of wage work in urban centres was inevitable. As Hewison note, the population engaged in agriculture has declined in percentage terms from 82% in 1960 to 70% in the early 1980's.

"...these changes are indicative of the development of a more industrially-based economy confirmed by the fact that the occupational status of the population has moved more in the direction of wage labour, with almost a quarter of the economically active population now falling into this category". (Hewison, p.55).

Bangkok metropolitan area itself is considered the biggest centre for employment and could absorb relatively large number of migrant workers from other regions in the country. Once arrived, these rural migrants can only find slum areas the only affordable place to live. In 1985 it was reported that there were about 1020 slums in Bangkok and their population made up to almost 20% of the total population in Bangkok area. (Pornchokchai, 1985 p.28).

They came as families, i.e. man and wife and or with children, and preferably settled in a slum area where they could find their friends or relatives who came from the same area or province.

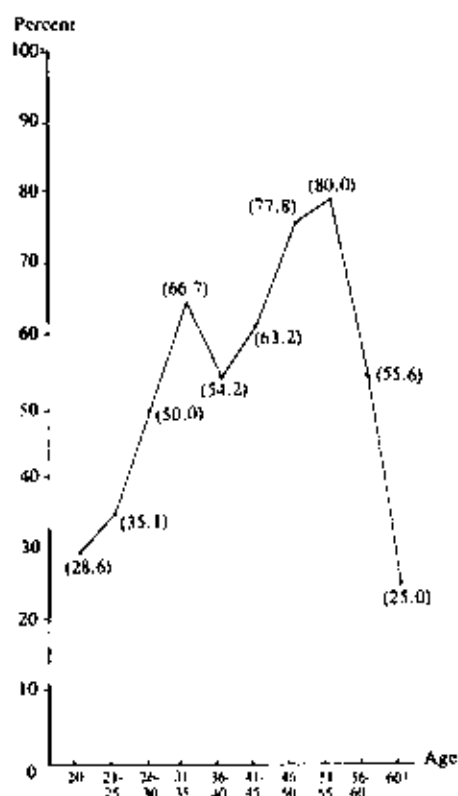
Despite the fact that, physically, slum environments are "unfriendly" or run down and unfit to live in rural migrants and the urban poor, regarded them as the only affordable option to have relatively easy access to sources of employment. This applies particularly where few skills are required, such as in petty trade, daily wage labour in dock yards, construction sites and small factories or sweat shops.

From the case study, it was evident that most married women found themselves being in the inferior position and restricted from social and economic autonomy which their rural sisters still enjoy. The family is no longer the production unit. Both men and women found themselves totally dependent on the wage labour market. Women's lack of occupational skills and education often make it more difficult to find work. Illiteracy among women averaged 25% which is almost twice as higher than the national average which was 13.8% in 1984 (National Statistics Office). Male illiteracy in the slum was 10.9% as compared to the national average of 6.3 %. Being urban squatters without any official house registration, the slum dwellers find it difficult to have access to public services such as schooling, let alone other facilities such as clean water, electricity and garbage disposal.

Slum women have to rely very much on unskilled work in the informal sector of the economy such as daily wage workers in small factories, construction workers or self employed in petty trade as food vendors. About 86% of employed women were dependent on this sector, of which two thirds of them generated their own income through self employment. The situation is worse for those with young children because they cannot go out to find work and thus have to be dependent on their husbands to bring in cash. The struggle for family survival is more difficult. The gender division of labour in the household is more marked. Women are tied down in the domestic sphere. However, these women struggle and strategize to make ends meet by doing home-based work such as making bamboo skewers and artificial flowers or sewing in which they can combine the two roles as home keeper and income earner. Ninety percent of the women employed said that most of their earnings are spent on food for the children and the whole family.

It was interesting to find that married women in the slum had a relatively inconsistent pattern of employment or participation into the labour market. There seems to be a strong relationship between the age of the family or the women's age to the rate of their employment as shown in the diagram below :

Diagram showing rate of employment of women in a slum a different age group.

One hundred and forty seven married women of different age groups in the slum were asked about their present employment. Interestingly, the older they became the more they were in the labour market. However, most of the jobs were home based and self-employed. This can be explained by the fact that younger women in a newly founded family are tied down to domestic work, especially childcare. When the family grew older and children have grown up to be able to help with the household chores, the women were more or less released from the burden of house work and could enter into the labour market. Surprisingly, women in the 51-55 age group had the highest employment rate 80 per cent. At this age most women were not only free from house work and could engage full time in income earning activities. Their burden of being one of the prime income earners in the family has also lessened since most children were now earning their own income or moved out to live with their spouse. Employment rate declined among the 56-60 and over 60 age groups. This is when some women can afford to take up the role of grandmother and began to fade out from income earning jobs to take up domestic chores again. This mainly involved looking after their grand children to allow their parents to go out to work. Male's employment on the other hand may seem inconsistent too but that was because of the irregularity of job availability rather than the home keeping responsibilities. By comparison in the village community women and men enter the labour force (farming on own land or neighbour's) at the age of 14-15 years and remain in the work force as long as they are fit to do so. Nevertheless, in general, it was found that peasant woman from better off households tend to refrain from farm work earlier than her poor village woman fellows. (Gordon and Sirisambhand, 1987A) the pattern was more consistent. Family and housekeeping responsibilities were not the major determinant factor. This was partly because in a peasant community domestic and 'public' spheres did not have rigid boundaries and physically distant from each other. Men and women can interchange their roles within these spheres.

In addition, women suffered from other form of exploitation.

Living in harsh urban environments where competition for economic survival was fierce, tensions within the households were common. This resulted in high incident of violence against women. About 76% of slum women interviewed stated that family violence (verbal and physical abuses) was the major problem they were facing. The most common causes as perceived by these women, were financial matters (apparently these women have lost control over the family's pocket), husband's infidelity by having relationships with another women and the husband's drunkenness.

Despite their strategization and productivity to make ends meet, the activities of women in the slum are not fully recognized even by their own men. Because their activities (productive and reproductive) are carried out in the domestic sphere. They have become private and invisible. The attitude has become that the 'public' sphere is for men and is where 'real' work is performed and the family income is earned. Many women interviewed, stated that they never could see their own earnings because almost all the daily income they earned from home - based work was spent on food for her children and the family within that day. One woman stated "When my husband was without a job, I had to think of ways how to find some money enough to buy food to feed the children". The implication was that when husband's task of earning cash was interrupted it was not his fault. He did not have an obligation to assist in the 'domestic' sphere (in this case feeding the children) which is regarded as women's responsibility.

It was evident, from this study that gender productive relations were transformed as a result of the alienation of men and women from each other through the shift from home production to working for wages outside the home.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

In the Thai context, the sexual division of work alone does not always lead to subordination and inequality. There are other factors which have to be taken into account. Empirical studies cited in this essay indicate that in the modern sector of the economy, the gender division of labour tends to create women's subordination and inequality. On the other hand, in the traditional sector, this division does not create competitive economic relations among family members, males' and females' labour is acknowledged equally. The family as a whole is a productive unit composed of the family members, engaged in common activities. The division of work is not based on specialisation and is thus flexible. It is in the situation where males' and females' labour is unequally valued in monetary terms that women's position deteriorates. Male and female members of the family are alienated from each other by work place and the unequal cash value of their labour. The division of "public" and "domestic" spheres is more marked and leads to the inferior position of women. Patriarchal values stereotyping women's role are perpetuated more in the modern sector by the cash economy, urbanisation, industrialisation and the bureaucracy.

In general, the problems faced by Thai rural women in the agricultural sector are primarily the problems of natural resource depletion or environmental degradation (such as deforestation, impoverished soil, changes in micro-climate) in addition to the problem of land fragmentation and unequal distribution of land and landlessness. These changes not only affect and disrupt the livelihood of the rural population as a whole, but they tend to weaken the traditional values and customs which are benefitting women's position. Together with the strong current of patriarchal ideology imposed by the bureaucracy and the cash economy, rural women are spun into web to modernity and capitalist mode of production, which, as a result, degrades their traditional as equal productive partners to men.

It is important that the Thai traditional values and practices on gender relations be conserved and

incorporated into present day women and development agendas. This should be done as part of the socialisation process for those involved in the women development planning, and by emphasising these conceptions in all levels of implementation.

In the urban area, female migrants are the least fortunate. Being female and of the urban poor, their position is inferior relative to men. Totally dependent on the capitalist sector in the urban cash economy, their labour is given less value. They are alienated from kinship support of the traditional community, their 'dual roles' become a real 'burden' and lead to subordination as the gender division of labour becomes more rigid.

However, despite this unfavourable condition, as related to their position, women do strategize in their survival and struggle to retain their economic role. Thus, one means to upgrade the position of these women would be to empower them economically. For example, by providing them with basic assistance which would facilitate, encourage and reinforce any economic activities they are already involved in. In the context of the modern sector, economic independence is one of the key factors for women to guard against their deteriorating position.

BIBLIOGRAPHY

- Aneckvanich, Phasuk.
1979 *Status of Women in Thailand*. M.A. Thesis, The American University.
- Disarot, Sutsawat.
1983 *Krob Krua Lae Karn Mee Suan Ruam Nai Ngan Cheng Settakit Knong Pu Ying Thai*. [Household and Economic participation of Thai Women]. Paper presented at Thammasat University Congress, Bangkok, 22 August 1983.
- Gordon, Alec and Sirisambhand, Napat.
1987A *Thai Rural Women and Agricultural Change : Approaches and a Case Study*. Bangkok, Thailand : Women's Studies Programme, Chulalongkorn University Social Research Institute.
1987B *Situation of Women Rubber Small Holders in South East Asia*. Women's Studies Programme, Chulalongkorn University Social Research Institute.
- Hewison, Kevin.
1989 *Power and Politics in Thailand*. *Journal of Contemporary Asia*, Manila.
- Loubere, Simon de la.
1985 *A New Historical Relation of the Kingdom of Siam*. London, England 1693/1985.
- Manarungsan, Sompop.
1989 *Economic Development of Thailand, 1850-1950*. Chapter Two, Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, Bangkok, 1989.
- Nartsupha, Chatthip
1985 *Settakit Muban Thai Nai Ardit*. [The Thai Village Economy in the Past]. Bangkok, Thailand : San Nak Pim Sang San.
- NG, Cecilia.
1986 "Gender and The Division of Labour : A case Study" in *Women and Employment* eds. A.Y. Hing and R. Talib. Malaysia : University of Malaya.

ONG, Aihwa.

1988 "Center, Periphery and Hierarchy : Gender in Southeast Asia." Paper presented at American Anthropological Association, December 1988.

Pallegoix, J.B.

1854 *Description du Royaume Thai ou Siam*. Bangkok, Thailand. 1854/1976.

Potter, Jack M.

1976 *Thai Peasant Social Structure*. Chicago : The University of Chicago Press.

Pornchokchai, Sapon.

1985 1020. Japanese Volunteer Center in Thailand, Bangkok.

Pongsapich, Amara.

1988 "Female Participation and Industrial Development in Thailand" in *Occasional Papers on Women in Thailand*. Women' Studies Programme, Chulalongkorn University Social Research Institute.

Schnetz, Manuela and Claus Leitzman.

1984 "Migration and Nutrition in Thailand" in *Spontaneous and Planned Settlement in Southeast Asia*. ed. Harald Uhlig. Hamburg, Germany : University of Hamburg.

Sirisambhand, Napat.

1986 *Pu Ying Nai Chum Chon Air at Klong Toey*. [Women in Klong Toey Slum]. Paper presented at Chulalongkorn University Congress, Bangkok, Thailand, 3 October 1986.

Tarr, Chou Meng.

1983 *Changing Class and Gender : Khmer Peasant Women in Buriram, Northeastern Thailand*. Paper presented at SAANZ Conference, August 1983.

Tonguthai, Pawadee.

1986 *Women and Work in Thailand and the Phillipines*. A Report submitted to the Social Development Division, ESCAP, Bangkok, Thailand August 1986.

Thorbeck, Susanne.

1985 *Voice From The City : Women of Bangkok*. London, England : Zed Press.

Riethmuller et. al.

1984 "Spontaneous Land Clearing in Thailand : The Korat Escarpment and The Chonburi Hinterland". In *Spontaneous and Planned Settlement in South East Asia*. ed. Harald Uhlig. Institute of Asian Affairs, Hamburg.

ปัญหาและสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลกระทบ ต่อการค้าหญิง*

ธีรนาถ กาญจนอักษร**

บทนำ

ในขณะที่ประเทศไทยพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม ปรากฏการณ์ที่เป็นเครื่องสะท้อนถึงปัญหาเศรษฐกิจและสังคมที่ทับถมกันมานานปีก็ขยายตัวออกให้เห็นเด่นชัดขึ้นเรื่อย ๆ ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้แก่ปัญหาการว่างงาน ปัญหาชุมชนแออัดในตัวเมือง ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี ฯลฯ ในบรรดาปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ที่สัมพันธ์ต่อเนื่องต่อกันและทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักไปทั่วโลกก็คือ ปัญหาโสเภณีและการค้าหญิง จนถึงกับมีผู้ขนานนามกรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวงแห่งยาเสพติดและโสเภณี

อันที่จริงโสเภณีและการค้าหญิงมิใช่ปรากฏการณ์ใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้น หากมีมาช้านานแล้ว แต่มิได้แพร่หลายจนเป็นที่รู้เห็นกันทั่วไปและมีการดำเนินงานที่เป็นขบวนการมีรูปแบบที่เป็นธุรกิจขนาดใหญ่เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังปรากฏมีพระราชบัญญัติฉ้อโกงเมีย¹ ออกมาใช้ในรัชกาลที่ 4 ซึ่งใจความสำคัญมีว่าสามีจะขายหรือจำนำภริยาได้ หากภรรยาผู้นั้นยินยอมด้วย มิฉะนั้นจะมีความผิดหรือที่ออกมาในรูปแบบของการยกให้เพื่อแลกเปลี่ยนตอบแทนกับสิ่งที่ต้องการ ดังเช่นที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ว่ามีการถวายลูกสาว

* บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อใช้ในการสัมมนาปัญหาการค้าหญิงที่จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 8 ปีที่แล้ว หลังจากนั้นผู้เขียนได้เดินทางไปต่างประเทศเพื่อทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกในหัวข้อ Gender Relations and the Development of Thai Economy ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ เมื่อกลับมาทำงานอีกครั้งหนึ่งได้พบว่า สภาพของปัญหาโสเภณีและการค้าหญิงยังคงเป็นเช่นที่ได้วิเคราะห์ไว้ในบทความ ซึ่งมีได้แพร่หลายเท่าที่ควร เนื่องจากการพิมพ์ครั้งแรกกระจายอยู่ในวงจำกัดเท่านั้น จึงเห็นสมควรให้สถาบันวิจัยสังคมได้จัดพิมพ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยคงเนื้อหาเกือบทั้งหมดไว้เช่นเดิม เพียงแต่แก้ไขเพิ่มเติมบางส่วนเพื่อให้อ่านได้ง่ายขึ้น ผู้ที่สนใจการวิเคราะห์ของผู้เขียนควรได้อ่านบทความเรื่อง 'เศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องโสเภณี', เอกสารวิชาการ ฉบับที่ 6/2535, ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** ปริญญาตรีเศรษฐศาสตร์ (เกียรตินิยม) จุฬาฯ, ปริญญาโท Development Studies, ISS (The Hague), ทำปริญญาเอกที่ University of Cambridge, U.K., อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ที่ปรึกษามูลนิธิเพื่อนหญิง

1. วิมลศิริ สำนักกฎหมาย "คำอธิบายเรื่องสิทธิสตรีไทย" เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2512 ณ ห้องประชุมคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารนิติศาสตร์เล่ม 1 ตอน 4 อ้างไว้ในสภาสตรีแห่งชาติ, "เรื่องสตรีไทย", กรุงเทพฯ, 2518, หน้า 110.

หลานสาวเป็นข้าทาสบริวารแก่พระเจ้าแผ่นดิน เพื่อที่พ่อแม่จะได้เป็นขุนนาง² ซึ่งปฏิบัติกันแพร่หลายในสมัยที่พระเจ้าแผ่นดินมีสนมไม่จำกัดจำนวน แต่การตีค่าของหญิงลงเทียบเท่าวัตถุในลักษณะเช่นนั้นมิได้กระทำในรูปธุรกิจเหมือนดังการค้าหญิงที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งผู้ดำเนินการได้รับผลกำไร และสามารถดำรงชีพอยู่อย่างสุขสบายจากธุรกิจดังกล่าว

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือปัญหาการค้าหญิงมิได้เกิดขึ้นในประเทศไทยประเทศเดียวหากเกิดขึ้นกับประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศที่มีลักษณะเศรษฐกิจที่พัฒนาไปสู่ระบบทุนนิยม แต่อยู่ในระดับที่ต่ำหลังหลายประเทศในบริเวณใกล้เคียงกับประเทศไทย เช่น ฟิลิปปินส์ ศรีลังกา ฯลฯ ขณะเดียวกันผู้ซื้อหรือลูกค้าต่างประเทศก็มาจากประเทศตะวันตกที่มีความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม หรือประเทศทุนนิยมก้าวหน้า เช่น เยอรมัน สวีเดน ญี่ปุ่น ฯลฯ ส่วนลูกค้าในประเทศจะเป็นพวกที่มีฐานะทางการเงินดี ประสบความสำเร็จในธุรกิจ หรือเป็นพวกที่ได้เปรียบในการช่วงชิงผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจ

ปรากฏการณ์ที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือประเทศที่มีปัญหาการค้าหญิงในระดับแพร่หลายจนเป็นที่รู้เห็นไปทั่วโลก คือ ฟิลิปปินส์กับไทย ทั้ง 2 ประเทศเป็นสถานที่ที่มีและเคยมีฐานทัพของอเมริกันตั้งอยู่และเป็นประเทศที่ได้ผ่านระบบการเมืองแบบเผด็จการ ซึ่งอำนาจต่าง ๆ ในการตัดสินใจอยู่ในกำมือของผู้นำเพียงไม่กี่คน มาอย่างยาวนาน อีกทั้งยังมีลักษณะปัญหาทางเศรษฐกิจร่วมกันอยู่หลายประการอีกด้วย เช่น ปัญหาความยากจนในชนบท ปัญหาอุตสาหกรรมต้องอาศัยแรงงานราคาถูก ปัญหาอิสระทางเศรษฐกิจมีหนี้สินต่างประเทศและเศรษฐกิจขึ้นกับตลาดภายนอก ฯลฯ

ข้อเท็จจริงเหล่านี้ชี้ถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวพันกันอย่างมากระหว่างการเติบโตของขบวนการค้าหญิงกับปัญหาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งน่าจะอธิบายได้มากกว่าเพียงคำพูดสั้น ๆ ว่าเพราะความยากจนประเทศเหล่านี้จึงต้องค้าผู้หญิงเพื่อหารายได้

วัตถุประสงค์ของบทความนี้ก็เพื่อที่จะสำรวจสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อการเกิดขึ้นและเจริญเติบโตของขบวนการค้าหญิงในประเทศไทย เพื่อความเข้าใจที่ดีขึ้นต่อปัญหาและแสวงหาแนวทางแก้ไขต่อไป

สภาพเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นสภาพเศรษฐกิจของประเทศที่ดำเนินการพัฒนาในเงื่อนไข 4 ประการ ดังนี้คือ

1. พัฒนาแบบไม่สมดุลย์ โดยมุ่งเน้นภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตร
2. พัฒนาโดยเน้นเมืองเป็นหลัก

2. สัมมนาประวัติศาสตร์สังคมต้นกรุงเทพ, ชมรมประวัติศาสตร์ศึกษา สมค., 17-19 มกราคม 2522 อ้างไว้ในพงศาวดาร สุวีดินท์กุล, บทบาทของสตรีค้าสังคมและเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2525) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, มกราคม 2525, หน้า 32.

3. ธุรกิจทางเพศมีบทบาทเป็นตัวช่วยปรับในภาวะวิกฤติการณ์และช่วยค้ำจุนความอยู่รอดของระบบเศรษฐกิจ

4. มีความสัมพันธ์ในลักษณะขึ้นต่อกับประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว

1. การพัฒนาแบบไม่สมดุลย์

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา 4 แผน ประเทศไทยมุ่งเน้นนโยบาย 'ทำประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม' อย่างหนัก ซึ่งเป็นผลให้สัดส่วนของผลผลิตจากภาคเกษตรในมูลค่าของผลผลิตรวมภายในประเทศลดลงจาก 33%³ (ตัวเลข พ.ศ. 2503) เมื่อก่อนที่จะเริ่มแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 1 (2504-2509) เหลือเพียง 20.6%⁴ (ตัวเลข พ.ศ. 2525) หลังจากแผนพัฒนา 4 ฉบับผ่านไป

ในขณะที่ผลผลิตในภาคเกษตรลดความสำคัญลง หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเกิดความชะงักงันในภาคเกษตรนั้น ภาคอุตสาหกรรมของไทยก็ประสบปัญหาและขีดจำกัดหลายประการ โดยเหตุที่ต้องพึ่งพาต่างประเทศสูงทั้งในแง่วัตถุดิบ เทคโนโลยี สินค้าประเภททุน และการจัดการ อีกทั้งความสามารถของการแข่งขันในตลาดต่างประเทศก็ต่ำ ยกเว้นอุตสาหกรรมประเภทที่ใช้แรงงานจำนวนมาก (Labour Intensive) ในการผลิต ซึ่งจะต้องอยู่บนเงื่อนไขของการคุ้มครองค่าแรงงานให้ต่ำ⁵ การพัฒนาอุตสาหกรรมจึงกลายเป็นปัญหาแทนที่จะเป็นทางแก้เพราะนอกจากจะต้องใช้งบประมาณจำนวนมหาศาล (ซึ่งส่วนใหญ่มาจากแหล่งรายได้ภาคเกษตรในชนบท) เพื่อเตรียมพลังงาน การคมนาคมขนส่ง และบริการพื้นฐานต่างๆ แล้ว อุตสาหกรรมในเขตตัวเมืองเหล่านี้ยังต้องอาศัยความคุ้มครองจากรัฐบาลทั้งในด้านนโยบายเกี่ยวกับค่าแรงงาน ราคาสินค้าเกษตรและมาตรการทางการค้าระหว่างประเทศเพื่อความคงอยู่และการขยายตัวต่อไป ผลที่เกิดขึ้นก็คือภาวะความยากจนของผู้ที่ต้องแบกรับภาระอันเกิดจากนโยบายดังกล่าว ซึ่งได้แก่เกษตรกรในชนบทและกรรมกรในตัวเมืองนั่นเอง⁶ ส่วนผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ก็คือผู้ที่มีฐานะเป็นเจ้าของทุนโดยเฉพาะเจ้าของนายทุนรายใหญ่ๆ การพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาจึงส่งผลให้คนส่วนใหญ่ของประเทศยากจนลง ในขณะที่คนส่วนน้อยจำนวนหนึ่งร่ำรวยขึ้น

3. ตัวเลขจาก The World Bank, Thailand : Towards a Development Strategy of Full Participation, March 1980 p. 112. อ้างไว้ในธีรนาถ กาญจนอักษร, เมืองกับชนบท : ความเหลื่อมล้ำกับการพัฒนาเศรษฐกิจ, เอกสารประกอบการฝึกอบรมผู้สอนวิชาเศรษฐศาสตร์ ในวิทยาลัยครูหัวราชอาณาจักร ในหัวข้อเรื่อง 'เศรษฐกิจไทย', เมษายน 2523, หน้า 13.

4. รายงานเศรษฐกิจและการพัฒนา พ.ศ. 2525, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ตารางที่ 2 1 หน้า 164.

5. ดู ธีรนาถ กาญจนอักษร, 'อุตสาหกรรมกับการสร้างงาน', ฝ่ายวิจัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กันยายน 2526

6. ตัวเลขแสดงความยากจนในชนบท ดูได้จากโมลิต บันเปียมรัษฎ์, ชนบทไทย : ความก้าวหน้าและส้าหลัง, เอกสารทางวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ 2526 และ ชนบทไทย 2525, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

2. พัฒนาโดยเน้นเมืองเป็นหลัก

นอกจากลักษณะที่กล่าวมาแล้วในข้อ 1. อุตสาหกรรมในประเทศไทยยังกระจุกตัวอยู่ในเมืองหลวงและเมืองใหญ่ ๆ เพียงไม่กี่แห่ง ดังจะเห็นได้จากตัวเลขของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ซึ่งแสดงจำนวนอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ ถึง 50.4% ของโครงการที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุนทั้งหมดจาก พ.ศ. 2503-2522 สภาพที่เมืองเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจและผูกขาดการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน⁷ ซึ่งดำเนินมาเป็นเวลานานชั่วขณะนี้ ผิดกับความล้มเหลวของเศรษฐกิจภาคเกษตรในชนบทได้นำไปสู่การขยายตัวอย่างรวดเร็วของตัวเมืองและการอพยพเข้าของแรงงานจากภาคเกษตรในชนบท ซึ่งต้องประสบกับความเฉียดเปรี๊ยะในการพัฒนาเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตจากแบบเลี้ยงชีพไปสู่ระบบแลกเปลี่ยนในตลาด ซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วพร้อมกับการทำประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมและการไปสู่ทุนนิยมของระบบเศรษฐกิจไทย ตัวเลขจากรายงานของธนาคารโลกฉบับล่าสุดชี้ว่า 1 ใน 5 ของประชากรไทยปัจจุบันอาศัยอยู่ในเมือง ตัวเลขนี้สะสมมาจากอัตราเพิ่มในระดับร้อยละ 5 ต่อปี ของชาวเมืองในระยะ 5 ทศวรรษที่ผ่านมาในเวลาเดียวกันประชากรในชนบทเพิ่มขึ้นด้วยอัตราเพียงร้อยละ 2.5 และเป็นที่คาดคะเนว่าอัตราเพิ่มของประชากรในตัวเมืองจะสูงขึ้นอีกในอนาคต หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างและนโยบายทางเศรษฐกิจ⁸

การล้นไหลของประชากรจากชนบทสู่เมืองทำให้เกิดปัญหาคนล้นงานในการผลิตภาคอุตสาหกรรมในตัวเมืองและเป็นการง่ายที่ผู้เป็นเจ้าของทุนหรือผู้ว่าจ้างจะกดค่าจ้างแรงงานให้ต่ำและใช้เงื่อนไขต่าง ๆ ตามใจชอบเอาเปรียบแรงงานหญิง โดยอ้างว่าแรงงานหญิงควรจะได้ค่าแรงต่ำกว่าชาย เนื่องจากแรงน้อยกว่าหรือความชำนาญต่ำกว่า แรงงานสำรองที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือทำให้ลูกจ้างไม่อยู่ในฐานะที่จะสร้างพลังต่อรองเพื่อรักษามลประโยชน์ของตนได้

ปัญหาคนล้นงานและค่าตอบแทนแรงงานที่ต่ำ ทั้งในภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม P.T.O. นี้เป็นปัจจัยสำคัญซึ่งผลักดันให้ธุรกิจทางเพศต้องกลายเป็นทางเลือกแรงงานหญิงจำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถจะเข้าไปเป็นกำลังงานในภาคผลิตต่าง ๆ หรือได้รับค่าตอบแทนที่พอเพียงกับความจำเป็นในการครองชีพได้

3. ธุรกิจทางเพศเป็นตัวช่วยปรับในภาวะวิกฤติการณ์และช่วยค้ำจุนความอยู่รอดของระบบเศรษฐกิจ

ท่ามกลางปัญหาที่กล่าวแล้วและวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจของโลกในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาประเทศไทยอยู่รอดมาได้ด้วยอัตราความเจริญทางเศรษฐกิจอันเป็นที่น่าพอใจด้วยเหตุผลหลายประการประการหนึ่งก็คือ การขยายตัวของภาคบริการ ซึ่งเพิ่มความสำคัญขึ้นอย่างมากต่อเศรษฐกิจไทยในช่วงระยะ

7. คู 1) ประเทศไทยคือกรุงเทพฯ, เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2526 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2) อีรินาถ กาญจนอักษร, 2523, อ้างแล้ว

8. คู อีรินาถ กาญจนอักษร, เพิ่งอ้าง

ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้ง 4 แผนแรก การขยายตัวของภาคบริการนี้เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของธุรกิจทางเพศ นับตั้งแต่สหรัฐอเมริกาเริ่มเข้ามาสร้างฐานทัพและสะสมกำลังทางทหารในประเทศไทยเพื่อทำสงครามกับเวียดนามเหนือใน พ.ศ. 2505 ซึ่งเป็นปีที่ 2 ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแผนที่ 1 (2504-2509) ผลที่ตามมาจากการเข้ามาของฐานทัพอเมริกัน 5 แห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและตะวันออกเฉียงใต้ของไทย ตามมาด้วยทหารประจำการ 40,000-50,000 คน และทหารที่เข้ามาพักผ่อนระหว่างประจำการในเวียดนามปีละ 3 หมื่นกว่า ถึง 7 หมื่นคน ในช่วง พ.ศ. 2509-2512⁹ นั่นคือประเทศไทยกลายเป็นแหล่งเสนอความบันเทิงและการหย่อนใจในรูปแบบต่าง ๆ ที่สำคัญที่สุดคือบริการทางเพศซึ่งดึงดูดเงินดอลลาร์จากทหารอเมริกันให้หลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก รายได้จากการนี้ช่วยผ่อนคลายนภาวะขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ และลดระดับความรุนแรงของปัญหาความยากจนในชนบทไปได้ส่วนหนึ่ง

เมื่อสงครามเวียดนามยุติลงและสหรัฐอเมริกาถอนฐานทัพออกไป ธุรกิจทางเพศที่เพิ่งตั้งตัวติดก็เริ่มจะสั่นคลอนทำให้เกิดความพยายามในการดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศกันอย่างขนานใหญ่เพื่อรักษารายได้ให้คงที่ ธุรกิจทางเพศขยายขนาดและรูปแบบของกิจกรรมออกไปต่าง ๆ นานา ในรูปของเช็ทส์-ทัวร์และอื่น ๆ ตลอดจนการส่งผู้หญิงออกไปต่างประเทศเพื่อบริการลูกค้าให้ถึงที่ การแข่งขันที่เข้มข้นและผลประโยชน์มหาศาลจากธุรกิจดังกล่าว นำไปสู่การทำงานที่เป็นระบบและการพลิกแพลงรูปแบบจนถึงการโฆษณาด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน จนอาจจะกล่าวได้ว่าธุรกิจทางเพศกลายเป็นอุตสาหกรรมที่มีขายการดำเนินงานอย่างกว้างขวางครอบคลุมจำนวนเงินหมุนเวียนขนาดใหญ่และเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของคนหลายฝ่าย อีกทั้งยังนำรายได้เข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนไม่น้อย บทความของศภากรพิมพ์โลกตีพิมพ์ว่ากิจการเช็ทส์ทัวร์นำเงินตราเข้าประเทศเป็นอันดับสามของสินค้าเข้าทั้งหมด (เดลินิวส์ กรุงเทพฯ วันพฤหัสบดีที่ 4 สิงหาคม 2526) รายได้เหล่านี้ส่วนหนึ่งช่วยในการสะสมทุนของผู้ดำเนินกิจการ อีกส่วนหนึ่งถูกส่งกลับมายังบิดามารดา และครอบครัวของผู้หญิงในชนบท ความสำคัญของรายได้ดังกล่าว อาจประเมินได้จากข้อเท็จจริงที่เสนอโดยนายเชวง วงศ์ใหญ่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรว่า ‘เงินธนาณัติที่ส่งไปอำเภอดอกคำใต้ปีหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนกว่าร้อยล้าน ส่วนที่เป็นตราฟตามสาขาแบงค์ต่าง ๆ กะว่าอีกหลายร้อยล้านเป็นการช่วยเศรษฐกิจของภาคเหนือมากความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น ประชาชนที่อดอยากแทบจะไม่มี’ (ไทยรัฐ กรุงเทพฯ 16 กุมภาพันธ์ 2527)

เงินได้จากธุรกิจเหล่านี้มีได้มาจากต่างประเทศเท่านั้น หากมาจากคนในประเทศที่แจกจ่ายประโยชน์ได้จากการพัฒนาเศรษฐกิจด้วยวิธีต่าง ๆ รวมทั้งการขูดรีดแรงงานเกษตรกร และผู้มีอำนาจในทางเศรษฐกิจด้วยวิธีอื่น ๆ ซึ่งมีความต้องการที่จะใช้บริการของธุรกิจดังกล่าวด้วยเช่นกัน

ในขณะที่ผู้หญิงส่วนหนึ่งถูกผลักดันให้ตกเป็นฝ่ายเพลี้ยพลัง้าทางเศรษฐกิจและกระโจนเข้าสู่ช่องทางธุรกิจทางเพศที่เปิดอยู่ คนอีกจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นชายก็นำเงินได้ ซึ่งแท้จริงแล้ว เป็นผลจากหยาดเหงื่อแรงงาน

9. ผาสุก พงษ์ไพจิตร, รายงานการศึกษาวิจัยถึงสาเหตุและผลที่มีต่อครอบครัว ของการอพยพของสตรีในชนบทมาเป็นพนักงานอาบอบนวดในกรุงเทพฯ

ของพ่อแม่พี่น้องเหล่านั้นมาใช้จ่ายค่าบริการทางเพศจากหญิงเหล่านี้ เพื่อบำบัดความกดดัน คลี่คลายปัญหาทางจิตใจและร่างกายของตน และกลับไปดำเนินการขูดรีดเอาเปรียบอย่างมีประสิทธิภาพอยู่ต่อไปในระบบดังกล่าว

4. ความสัมพันธ์ในลักษณะที่ขึ้นต่อประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว

ความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาเศรษฐกิจภายนอกซึ่งได้แก่ ประเทศทุนนิยมหรือประเทศอุตสาหกรรมพัฒนาแล้ว ในการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทย (ดังจะดูได้จากตัวเลขการส่งสินค้าเข้า หนี้สินต่างประเทศ การไหลเข้าของเงินทุนจากต่างประเทศ และรายได้จากการส่งสินค้าออก การท่องเที่ยว ฯลฯ) ได้นำประเทศไทยไปสู่ปัญหาความไม่เป็นอิสระทางเศรษฐกิจและตกเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำในระบบทุนนิยมโลก เช่นเดียวกับประเทศที่กำลังพัฒนาอื่น ๆ อีกหลายประเทศ นอกจากอัตราการค้าที่ให้ประโยชน์ต่อประเทศอุตสาหกรรมและเป็นผลเสียต่อประเทศผู้ส่งออกสินค้าเกษตรแล้ว การดำเนินนโยบายทำให้เป็นอุตสาหกรรมของไทยยังต้องเผชิญกับปัญหาความเสียเปรียบในแง่ของตลาด ความขาดแคลนสินค้าประเภททุนและวัตถุดิบ ความจำเป็นที่จะต้องรักษาค่าแรงให้ต่ำเพื่อการแข่งขันในตลาดโลก ฯลฯ

ในท่ามกลางปัญหาเศรษฐกิจซึ่งส่งผลกระทบต่อภาวะความยากจนของเกษตรกรในชนบทนี้ ทัศนะทางสังคมที่กดขี่หญิงในระบบที่ชายเป็นใหญ่ได้ผลักดันและเอื้ออำนวยให้ธุรกิจทางเพศกลายเป็นทางเลือกของประเทศไทย เช่นเดียวกับที่ชนบทหลายแห่งต้องตกเป็นแหล่งส่งผู้หญิงในสภาพของ ‘สินค้าเนื้อสด’ เข้ากรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ต่าง ๆ ที่เป็นศูนย์กลางของการค้าและธุรกิจท่องเที่ยว ประเทศไทยได้กลายเป็นแหล่งแสวงหาความรื่นรมย์หรือผ่อนคลายความตึงเครียดของบรรดานายทุนและแรงงานในประเทศ อุตสาหกรรมหรือทุนนิยมพัฒนาแล้ว ซึ่งพากันใช้บริการธุรกิจทางเพศในประเทศไทยด้วยเหตุผลทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

บทบาทของประเทศไทยในระบบทุนนิยมโลกเมื่อมองในลักษณะนี้ จะเห็นได้ว่าคล้ายคลึงอย่างมากกับบทบาทของภาคเกษตรในชนบทที่มีต่อภาคอุตสาหกรรม ซึ่งกระจุกอยู่ในตัวเมือง หรือที่ชัดเจนกว่านั้น (กรรมกรในตัวเมืองก็ต้องรับเคราะห์จากระบบนี้ด้วยเช่นกัน) ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายที่ครอบครองทุน และได้เปรียบในระบบ กับฝ่ายที่ปราศจากอำนาจเหนือทุน และเสียเปรียบในระบบนั่นเอง

สรุป

การพัฒนาเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ได้ส่งผลให้ประเทศไทยมีความเจริญขึ้นทางวัตถุอย่างมากมา ขณะเดียวกันก็เผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างหนักหน่วง ทั้งในด้านการกระจายรายได้ สภาพแวดล้อม และความรุนแรงในสังคม ฯลฯ ธุรกิจทางเพศซึ่งหนุนหลังโดยทัศนคติทางสังคมเข้ามามีบทบาทอย่างมากในการลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ และบรรเทาภาวะวิกฤติให้คนจำนวนมากซึ่งต้องประสบกับวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องในช่วงที่ผ่านมา อยู่รอดได้ต่อไปและประเทศไทยก็รักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจในฐานะของประเทศทุนนิยมล่าช้าลงไว้ได้ระดับหนึ่งซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศที่เป็นศูนย์กลางทุนหรืออุตสาหกรรมเจริญก้าวหน้าเท่านั้น หากยังมีบทบาท

คำจูนความอยู่รอดของระบบขายเป็นใหญ่และทำให้วงจรการซูดรีดเอาไว้ดเอาเปรียบทั้งภายในและภายนอกดำเนินไปได้อย่างราบรื่นอีกด้วย

ความรุนแรงของปัญหาในฝ่ายที่เสียเปรียบการพัฒนา ประกอบกับผลประโยชน์ที่ผู้ประกอบการในธุรกิจทางเพศผู้ทำหน้าที่เหมือนคนกลาง หรือนายหน้า ได้รับซึ่งเป็นจำนวนมหาศาล (จากสภาพของธุรกิจที่ผิดกฎหมายและการเพิ่มขึ้นของจำนวนลูกค้าซึ่งสะท้อนสภาพความผิดแปลก สภาพความขัดแย้งกดดันที่เกิดขึ้นในระบบ) ทำให้ธุรกิจทางเพศขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วจนถึงขั้นที่มีการล่อลวง กักขัง บังคับหญิงมาให้ค่าประเวณี ซึ่งเป็นปัญหาที่จะต้องดำเนินการแก้ไขโดยเร่งด่วน อย่างไรก็ตาม สภาพทางเศรษฐกิจมีข้อจำกัดตอบแทนเพียงประการเดียวของปัญหาการค้ำหญิง ดังได้กล่าวแล้วว่าลูกค้าของธุรกิจทางเพศมารับบริการเพื่อการบำบัดทางสรีระและจิตใจ เพื่อความผ่อนคลาย การบำบัดดังกล่าวจะเกิดขึ้นไม่ได้โดยปราศจากความเชื่อหรือทัศนคติที่ยึดมั่นว่าการประกอบกิจกรรมเช่นนั้น (ใช้บริการธุรกิจทางเพศ) จะนำมาซึ่งการผ่อนคลายความเป็นไปได้ของระบบที่กล่าวมาแล้วจึงต้องขึ้นอยู่กับหรืออาศัยทัศนคติการกดขี่ทางเพศซึ่งเป็นทัศนคติที่ครอบงำอยู่ในสังคมนั้นเป็นเครื่องสนับสนุนด้วย

สภาพทางสังคม

สภาพและปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างเดียวไม่อาจให้คำอธิบายถึงปัญหาหรือก่อให้เกิดธุรกิจทางเพศและการค้ำหญิงได้ เพราะความยากจนมีใช่เป็นปัจจัยเดียวที่ทำให้ผู้หญิงขายตัวหรือมีการขายผู้หญิงได้ และก็ไม่ใช่นางที่ยากจนทุกคนจะเลือกทางออกด้วยการขายตัว หรือถึงจะขายด้วยตัวเองหรือผู้อื่นนำไปขาย หากไม่มีผู้ซื้อการค้ำหญิงก็เกิดขึ้นไม่ได้ การพิจารณาปัญหาจึงต้องคำนึงถึงปัจจัยทางสังคมซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญอีกประการหนึ่งด้วย สภาพทางสังคมที่เป็นปัญหาและปัจจัยซึ่งเอื้ออำนวยต่อการขยายตัวของธุรกิจทางเพศและการค้ำหญิงในประเทศไทยอาจสรุปได้เป็น 3 ประการ คือ

1. สภาพและทัศนคติของสังคมในระบบขายเป็นใหญ่
2. สภาพะหุ้่งเพื่อ บริโภคนิยม และนิยมวัตถุ ในระบบตลาดที่เงินเป็นใหญ่
3. สภาพความกดดัน ขัดแย้ง และสภาวะแปลกแยกของสังคม

1. สภาพและทัศนคติของสังคมในระบบขายเป็นใหญ่

ระบบขายเป็นใหญ่ คือ ระบบที่มีแนวความคิดซึ่งไม่เห็นว่าการหญิงและชายเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน แต่เห็นว่าชายเหนือกว่าและหญิงด้อยกว่า เป็นทัศนคติที่ครอบงำและมีอิทธิพลอย่างมากเหนือความเป็นไปในสังคม ผลก็คือหญิงต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบและต้องถูกกำหนดบทบาทให้สนองความต้องการของสังคมที่ชายเป็นผู้นำ มากกว่าที่จะคำนึงถึงโอกาสและความก้าวหน้าสำหรับตนเองทั้งที่หญิงก็เป็นทรัพยากรกำลังคนเท่า ๆ กับชาย นอกจากนั้นในหลายกรณี หญิงยังถูกตัดทอนโอกาสที่จะพัฒนาความสามารถและความรอบรู้ของ

ตน¹⁰ ซึ่งทำให้เป็นการยากสำหรับหญิงที่จะยกระดับฐานะของตนเพื่อโอกาสที่ดีกว่าในสังคมและนำไปสู่การตกเป็นวัตถุทางเพศของหญิงในที่สุด ปรากฏการณ์ที่นำไปสู่ปัญหาสังคมที่มีใช่เป็นเรื่องของหญิงแต่เพียงฝ่ายเดียว หากมีผลเล็ดต่อสังคมโดยรวมทั้งหมดร่วมกันทั้งชายและหญิง

การเน้นความเชื่อและหลักปฏิบัติเกี่ยวกับงานในบ้านว่าเป็นเรื่องของผู้หญิงและไม่ใช่งานซึ่งควรมีค่าตอบแทนทำให้นายจ้างสามารถเอาเปรียบแรงงานลูกจ้างชายได้โดยผ่านการทำงานที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนของหญิง เพราะการทำงานบ้านนั้นเท่ากับดูแลอำนวยความสะดวกให้ชายได้ผลิตแรงงานทดแทนหรือกลับไปใช้แรงงานต่ออย่างมีประสิทธิภาพ ความจริงแล้วในกรณีที่หญิงต้องทำงานบ้าน ชายที่มีภรรยาทุกคนจะต้องได้รับค่าตอบแทนในการทำงานเพียงพอสำหรับเลี้ยงดูภรรยาด้วย

อิทธิพลของความเชื่อที่ว่างานของหญิงคืองานบ้าน และงานบ้านคืองานที่ไม่มีคุณค่าเป็นตัวเงินทำให้หญิงหมดโอกาสที่จะพัฒนาความรู้และความสามารถของตนเองไปมาก และไม่เห็นคุณค่าของตนเองเท่าที่ควร ในหลายกรณีต้องฝากอนาคตไว้กับความปรานีของชาย ทั้ง ๆ ที่ได้เป็นผู้มีส่วนอย่างสำคัญต่อความสำเร็จของชายเหล่านั้น

นอกจากนี้ด้วยข้ออ้างที่ว่าหญิงด้อยความสามารถ ผู้หญิงที่ออกทำงานนอกบ้านมักจะถูกใช้แรงงานอย่างหนักด้วยค่าตอบแทนที่ต่ำ และถูกผลักดันไปสู่งานที่ขาดความมั่นคงสภาพการทำงานต่ำกว่ามาตรฐาน หรืองานในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ เช่น การรับจ้างในโรงงานห้องแถว การค้าเร่ หรือ ธุรกิจทางเพศ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่เศรษฐกิจตกต่ำ การว่างงานสูง เราจะเห็นได้ว่าจำนวนโสเภณีในประเทศต่าง ๆ เช่น ญี่ปุ่น อังกฤษ ฯลฯ จะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจ หากยามใดเศรษฐกิจดีจะมีโสเภณีน้อยแต่ยามวิกฤติ เช่น เศรษฐกิจตกต่ำหรือหลังสงครามตัวเลขโสเภณีจะพุ่งสูงขึ้นอย่างมาก

จะเห็นได้ว่าผู้หญิงจะถูกเอาเปรียบและถูกกำหนดให้เป็นผู้เสียสละเพื่อความอยู่รอดของสังคมเสมอ ในสังคมที่ประโยชน์สุขของชายเป็นใหญ่ และความสุขความพอใจของหญิงมักจะต้องขึ้นอยู่กับความสุขความพอใจของชายมากกว่าขึ้นกับตนเอง ความเป็นไปดังกล่าวเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันในระหว่างมนุษย์หญิงกับมนุษย์ผู้ชาย ซึ่งเป็นทัศนคติที่ให้ประโยชน์ต่อสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเอาเปรียบและความไม่เท่าเทียมกัน ขณะเดียวกันก็นำไปสู่การมองเห็นหญิงเป็นวัตถุ

ทัศนคติที่เห็นหญิงเป็นวัตถุมีความสำคัญอย่างมากต่อการค้าหญิง และเป็นปัจจัยที่ทำให้การค้าหญิงดำเนินอยู่ได้เพราะการค้าหญิงหรือธุรกิจทางเพศจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชายเห็นชอบกับการที่ตนจะเป็นผู้กระทำ หญิงเป็นผู้ถูกกระทำ และสามารถที่จะเกิดความพอใจขึ้นได้จากการณ์นั้น โดยไม่ต้องคำนึงความรู้สึกของผู้ถูกกระทำ

10. ตัวเลขประชากรที่ไม่รู้หนังสือ ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือที่เป็นหญิงเหนือกว่าชายมาก ดังนี้

พ.ศ. 2490	ชาย	ไม่รู้หนังสือร้อยละ	32.6
	หญิง	ไม่รู้หนังสือร้อยละ	59.9
พ.ศ. 2503	ชาย	ไม่รู้หนังสือร้อยละ	19.4
	หญิง	ไม่รู้หนังสือร้อยละ	39.9
พ.ศ. 2513	ชาย	ไม่รู้หนังสือร้อยละ	11.1
	หญิง	ไม่รู้หนังสือร้อยละ	25.2

ทัศนคตินี้มีการแสดงออกในรูปของค่านิยม คือค่านิยมพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นการมองหญิงในฐานะวัตถุทางเพศมากกว่าที่จะคำนึงถึงคุณค่าในแง่อื่น ๆ โดยถือว่าหญิงที่เสียพรหมจรรย์แล้วคุณค่าจะลดลง ค่านิยมนี้ถูกยกเป็นข้ออ้างถึงความจำเป็นที่สังคมจะต้องมีธุรกิจทางเพศหรือโสเภณียู่อเสมอ ๆ พรหมจรรย์ซึ่งเป็นหลักประกันว่าหญิงนั้นเป็น 'ของใหม่' ไม่มีผู้แตะต้องครอบครองมาก่อน จึงกลายเป็นเครื่องวัดค่าของหญิงในสังคมที่ครอบงำด้วยค่านิยมดังกล่าวแทนที่จะเป็นความสามารถในการดำเนินงานการผลิต ผลิตปัญญาหรือประสบการณ์ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญกว่าต่อความอยู่รอดของมนุษย์

ทัศนคติที่เห็นหญิงเป็นวัตถุนี้แพร่หลายและให้ประโยชน์มากต่อสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจสูง ซึ่งจะต้องมีผู้ที่ได้เปรียบกับผู้ที่ย่ำแย่ และเท่าที่ผ่านมานอกจากหญิงจะถูกเอารัดเอาเปรียบแล้วยังมีบทบาทสนับสนุนความอยู่รอดของระบบเอารัดเอาเปรียบนั้นอีกด้วย ในสภาพเช่นนี้ฐานะความเป็นมนุษย์ของหญิงจะสูญสิ้นไปกลายเป็นเพียงเครื่องมือรับใช้ระบบเท่านั้น

ในธุรกิจทางเพศโดยทั่วไปสิ่งที่ลูกค้าได้รับจากการจ่ายเงินแต่ละครั้งจะมีไม่ใช่เป็นเพียงบริการทางเพศแต่เป็นการมีอำนาจเหนือชีวิตของผู้อื่นตามกำหนดเวลาที่จ่ายเงินไว้ โสเภณีมักไม่ได้รับความคุ้มครองในชีวิตและทรัพย์สินเช่นบุคคลทั่วไป จำนวนมากถูกฆาตกรรมไปโดยจับมือใครดมไม่ได้ เพราะเบื้องหลังประตูที่ปิดลงนั้นกฎหมายมักจะตามไปไม่ถึงยกเว้นกรณีที่ผู้เสียหายคือฝ่ายลูกค้า การเป็นโสเภณีจึงเท่ากับเป็นการลดความเป็นบุคคลหรือสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายจากรัฐไปโดยปริยายในทางปฏิบัติธุรกิจทางเพศจำนวนมากแท้จริงแล้วจึงเป็นธุรกิจชายคน ซึ่งดำเนินอยู่ได้บนรากฐานที่มีผู้ซื้อความสุขได้จากการมีอำนาจโดยสิ้นเชิงเหนือชีวิตของผู้อื่นและมีกระบวนการซึ่งทำให้คนจำนวนมากยอมละความเป็นคนของตนเพื่อแลกกับเงิน

ความเชื่อมั่นที่ผิด ๆ เกี่ยวกับความเป็นชายที่มักจะโยง 'ความเป็นชาย' กับการใช้อำนาจและความรุนแรงหรือความสามารถในการหลอกลอนกับหญิงจำนวนมากเท่าไรยิ่งดี ฯลฯ ล้วนมีรากฐานมาจากทัศนคติที่ผิดว่าความเป็นชายหมายถึงความเหนือกว่า และเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการค้าหญิง เพราะมีเช่นนั้นแล้วคงเป็นไปได้ที่ชายจะได้รับความพึงพอใจจากการมีเพศสัมพันธ์โดยฝ่ายหญิงไม่ยินดียินดีด้วย ซึ่งการกระทำเช่นนี้แท้จริงแล้วก็เข้าลักษณะการข่มขืนนั่นเอง

ตามความเป็นจริง การข่มขืนควรเป็นสิ่งที่น่าพริ้งและอับอายแก่ทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายผู้ข่มขืนและผู้ถูกกระทำ แต่ทัศนคติแบ่งแยกกระหว่างเพศที่ให้ชายเหนือกว่าหญิงซึ่งเป็นทัศนคติที่ไม่ถูกต้องและนำไปสู่ปัญหาสังคมหลายประการได้บังคับให้สังคมมุ่งมองและรู้สึกถึงความเสียหายที่เกิดกับฝ่ายหญิงมากกว่า ผู้หญิงมักจะเป็นฝ่ายรับความอับอาย และถูกซ้ำเติมด้วยค่านิยมพรหมจรรย์ซึ่งทำให้หญิงที่ถูกข่มขืนรู้สึกว่าคุณค่าของคุณสมบัติของหญิงดี (หรือวัตถุทางเพศที่เพียบพร้อม) นอกเหนือจากความบอบช้ำในร่างกายและจิตใจในฐานะที่ถูกละเมิด ในขณะที่ชายไม่ได้รู้สึกถึงความอับอายจากการเป็นผู้ข่มขืนแต่อย่างใด นอกจากบางกรณีที่มีการทำร้ายหญิงจนได้รับบาดเจ็บล้มตายและถูกจับได้ ก็อาจจะอับอายที่มีผู้รู้เห็นหรือมีความสำนึกผิดบ้าง แต่ก็มักจะมีข้ออ้างเช่น กินเหล้าเมา หน้ามืด ฯลฯ รวบรวมว่าการข่มขืนหญิงนั้นเป็นสิ่งซึ่ง 'ยอมเกิดขึ้นได้' และควรแก่การให้อภัยหาก 'ขาดสติ' (ซึ่งก็มักจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับผู้ชาย แต่หากเกิดกับผู้หญิงจะไม่ได้รับการให้อภัยเลย)

สังคมได้ให้การยอมรับในลักษณะเช่นว่านี้แก่ผู้ชายซึ่ง 'ไปเที่ยวผู้หญิง' โดยถือว่าเป็นชายต้องมีการกระทำเช่นนั้น ทั้งที่จริง ๆ แล้วคือการไปชมขี้นหญิงโดยใช้อำนาจเงินและในหลายกรณีเป็นการกระทำโดยไตร่ตรองไว้ก่อน อีกทั้งรู้อยู่แก่ใจว่าหญิงที่ตนไปใช้บริการอาจถูกบังคับมา การกระทำเช่นนี้ควรจะนับได้ว่าเข้าข่ายอาชญากรรม และควรจะได้รับโทษตามกฎหมาย

ความหมายของการบังคับหรือสมัครใจในการค้าประเวณีนี้เป็นเรื่องที่น่าจะมองให้กว้างกว่าเพียงการพิจารณาว่าหญิงนั้นถูกกักขังไว้หรือไม่ เพราะหญิงอาจถูกบังคับล่อหลอกให้ประกอบอาชีพได้ด้วยปัจจัยหลายประการ เช่น ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ความยากจนโดยเปรียบเทียบ ความกดดันจากสภาวะนิยมวัตถุ ฯลฯ อย่างไรก็ตามในที่สุดก็คือหญิงเหล่านี้จะต้องยอมรับทัศนคติที่เห็นว่าการขายร่างกายเป็นทางเลือกที่ดีกว่า (ในกรณีนี้ได้ถูกกักขังไว้ หนึ่งหนึ่ย) ซึ่งเท่ากับยอมรับสภาพการเป็นวัตถุทางเพศของตน ทัศนคติที่ยอมรับว่าหญิงเป็นวัตถุทางเพศทั้งโดยหญิงและชายนี้เป็นรากฐานให้การค้าหญิงเกิดขึ้น และเจริญเติบโตอยู่ได้ ทั้งยังมีบทบาทในการค้าจากระบบที่รองรับอยู่ด้วยดังได้กล่าวแล้วในตอนต้น

2. สภาวะฟุ้งเฟ้อ บริโภคนิยมและวัตถุนิยม ระบบที่เงินเป็นใหญ่

ในขณะที่เศรษฐกิจพัฒนาไป เงินเข้ามามีบทบาทเหนือชีวิตของคนในสังคมเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันความสามารถในการจ่ายหรือความมั่งคั่งของทรัพย์สินในครอบครอง กลายเป็นเครื่องชี้มาตรฐานความเป็นอยู่หรือคุณภาพของชีวิตที่สำคัญ เนื่องจากระบบตลาดที่เข้ามาแทนที่ ระบบที่มีการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง ทำให้การดำรงชีวิตต้องขึ้นอยู่กับความสามารถในการจ่ายซึ่งกำหนดโดยผลตอบแทนหรือผลได้ที่เป็นตัวเงินมากกว่าความสามารถในการผลิต ค่านิยมที่จะวัด 'ชีวิตที่ดี' จากความสามารถในการหาเงินและใช้เงิน แทนที่จะเป็นความสามารถในการผลิตนี้ มีความสำคัญอย่างมากต่อกรขยายตัวของธุรกิจทางเพศและการค้าหญิง เพราะผู้ที่อยู่ในธุรกิจดังกล่าวจะต้องประสบกับทางเลือกระหว่างผลได้ทางเศรษฐกิจกับการยอมรับของสังคม ค่านิยมที่เงินเป็นใหญ่จะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างทางเลือกทั้งสอง นอกจากนั้นอิทธิพลจากคำโฆษณาและมาตรการต่าง ๆ ในการส่งเสริมการขายของนายทุน ผู้ผลิตสินค้า ยังมีแนวโน้มที่จะกระตุ้นให้ผู้บริโภคมีความต้องการบริโภคและใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด จนรายได้เพิ่มตามไม่ทันรายจ่าย

ในขณะที่ค่านิยมซึ่งวัดฐานะทางสังคมด้วยความสามารถในการครอบครองทรัพย์สินและใช้จ่ายใช้สอยเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการใช้จ่ายอย่างฟุ้งเฟ้อเกินฐานะเช่นนี้ คนเป็นจำนวนมากในสังคมซึ่งตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยกลับมีรายได้ต่ำมาก มีคนเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถฉกฉวยผลประโยชน์ได้จากการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมา คนส่วนน้อยเหล่านี้มีความสามารถที่จะใช้จ่ายอย่างเต็มที่และได้รับการยอมรับจากสังคมเป็นอย่างดี มีฐานะเป็นผู้นำทางทัศนคติของสังคมโดยมีมาตรฐานของตนเองเป็นที่ตั้ง นอกจากนั้นยังเป็นผู้ครอบครองทรัพย์สินส่วนใหญ่ซึ่งนำไปสู่การครอบครองอำนาจทางการเมืองอีกด้วย ในภาวะเช่นนี้แม้จะมีแรงกดดันจากสภาวะบริโภคนิยม นิยมวัตถุสูงเพียงไร โอกาสที่ผู้อยู่ในฐานะด้อยกว่าทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม จะขยับฐานะของตนเองยอมเป็นไปได้อย่างยาก ในกรณีเช่นนี้ธุรกิจทางเพศกลายเป็นเสมือนช่องโหว่หรือทางเปิดที่เป็นไปได้ที่สุดสำหรับการเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจของคนจำนวนมาก

3. สภาพความกดดัน ขัดแย้งและแปลกแยกของสังคม

ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ชาวต่างประเทศที่เข้ามาให้บริการทางเพศในประเทศไทย¹¹ ตลอดจนผู้ชายในประเทศไทยเองที่ใช้บริการดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าความต้องการที่จะใช้บริการนี้ในหลายกรณีเกิดจากความรู้สึกจำเป็นที่จะต้องผ่อนคลายความกดดันอันเกิดจากสภาพในการทำงาน ปัญหาในครอบครัว (ซึ่งจำนวนมากเกิดขึ้นจากการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมระหว่างเพศนั่นเอง) ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความเป็นใหญ่ของชายไม่ได้รับการส่งเสริมเท่าที่ต้องการหรือคาดหวัง ความรู้สึกต่ำต้อยในสังคม ความเบื่อหน่ายในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

ทางออกเพื่อลดภาวะความกดดันดังกล่าวในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เงินเป็นใหญ่ก็คือการใช้เงินซื้อ 'ความสุข' ในขณะที่อำนาจเงินทำให้มนุษย์ขายทุกอย่าง อำนาจเงินก็ทำให้มนุษย์ซื้อได้ทุกอย่างเช่นกัน ในโลกที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน (เพื่อประสิทธิภาพ เพื่อผลตอบแทนที่สูงสุด) มนุษย์ที่อ้างว่าหัวพอกันแสวงหาความอบอุ่น ความรักและด้วยจิตสำนึกของผลผลิตจากระบบแลกเปลี่ยนมนุษย์ใช้เงินซื้อความอบอุ่นดังกล่าว เราจะเห็นผู้ชายพากันไปเที่ยวบาร์ที่มีผู้หญิงมาคุยด้วย มาเอาอกเอาใจ สร้างความพอใจให้ผู้ชายที่เป็นลูกค้า เมื่อถึงเวลาเลิกงาน ผู้หญิงเหล่านี้จะพากันกระวีกระวาดวิ่งไปเปลี่ยนเสื้อผ้าเพื่อกลับไปบ้าน หากครอบครัวหรือหารายได้ต่อกับลูกค้าที่ตกลงกัน บรรยากาศเปลี่ยนไปในฉับพลันเมื่อเวลาเลิกงานมาถึง ผู้ชายเหล่านี้เข้าใจดีถึงเหตุที่เกิดขึ้น แต่เขาก็ยังคงพากันมาจ่ายเงิน เพื่อซื้อการเอาใจซึ่งจะไม่ได้มา หากไม่มีเงินแลกเปลี่ยน

การซื้อและขายนี้เกิดขึ้นได้ภายใต้ระบบที่เชื่อว่าเงินซื้อคุณภาพชีวิตได้ และทัศนคติในระบบขายเป็นใหญ่เชื่อว่าการบริการเหล่านั้นจะช่วยให้ความผ่อนคลายต่อภาวะที่ถูกกดดัน แต่ทางออกดังกล่าวมิใช่เป็นการแก้ไขปัญหาลดภาวะความกดดันที่แท้จริง หากเป็นเพียงการแปรรูปลักษณะของปัญหาซึ่งจะสะสมทับทวีต่อไป ดังจะเห็นได้จากสภาพสังคมในปัจจุบัน ซึ่งเต็มไปด้วยปัญหาสังคม และอาชญากรรม ขณะเดียวกันตัวเลขโสเภณีก็นำเพิ่มขึ้น และการค้าหญิงกลับขยายตัวออกแทนที่จะลดลง

ปัญหาความกดดัน ขัดแย้งและสภาวะแปลกแยกในสังคมซึ่งเป็นผลพวงของระบบเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนรากฐานของการได้เปรียบของคนฝ่ายหนึ่ง และการเสียเปรียบของคนอีกฝ่ายหนึ่ง จึงเป็นทั้งปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการค้าหญิงและผลลัพธ์ที่เกิดจากการขยายตัวของธุรกิจนั้นด้วยในขณะเดียวกัน

สรุป

ในระบบที่การค้าหญิงหรือธุรกิจทางเพศแพร่ขยายเป็นขบวนการขนาดใหญ่ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นอุตสาหกรรมที่ครอบคลุมการหมุนเวียนของเงินทุนขนาดใหญ่และมีบทบาทอย่างมากในการค้าเงินธุรกิจขนาด

11 คู 1) กุหลาบ สายประดิษฐ์, จิตร ภูมิศักดิ์, "ประวัติศาสตร์ไทย" ชมรมหนังสือแสงดาว, กรุงเทพฯ 2519

2) จิรพันธ์ หัตถปริชา, โลกที่สี่ : ประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของสตรีไทย, สำนักพิมพ์ส่องทาง, เมษายน, 2522

3) สภาสตรีแห่งชาติ, "เรื่องสตรีไทย", กรุงเทพฯ, 2518

4) พวงเพชร สุรัตนกุล, "บทบาทของสตรีด้านสังคมและเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์" (พ.ศ. 2523-2525).

ย่อยอื่น ๆ นั้น ทักษะคิดที่ครอบงำในสังคมจะต้องเป็นทักษะคิดที่เชื่ออำนาจ และสนับสนุนการเจริญเติบโตของธุรกิจดังกล่าว ทักษะคิดเช่นว่านี้ คือทักษะคิดที่เชื่ออำนาจ และสนับสนุนการเจริญเติบโตของธุรกิจดังกล่าว ทักษะคิดเช่นว่านี้ คือทักษะคิดแบ่งแยกระหว่างเพศที่ให้ชายเป็นใหญ่ ที่หญิงเป็นฝ่ายเสียเปรียบในด้านโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม ทักษะคิดที่มองเห็นหญิงเป็นวัตถุทางเพศ และทักษะคิดที่มองเห็นทุกอย่างเป็นสินค้า ซึ่งทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนได้

ในประเทศไทยทักษะคิดเหล่านี้ ได้มีบทบาทอย่างสำคัญต่อการขยายตัวของธุรกิจทางเพศและการค้าหญิงจนถึงระดับที่เกิดเหตุการณ์ล่อลวง กักขัง บังคับนำหญิงมาค้าประเวณี ปรากฏขึ้นอยู่บ่อย ๆ ดังจะเห็นได้จากข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์และเป็นที่เห็นกันทั่วไป เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ภูเก็ตซึ่งหญิงสาวที่ถูกขังในสถานบริการทางเพศไม่อาจจะหลบหนีออกจากกองไฟเพื่อชีวิตรอดได้ทั้ง ๆ ที่เกิดเหตุกลางวันแสด ๆ ก็เป็นข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนถึงอุปติการณดังกล่าว

ข้อเท็จจริงอันนี้นำไปสู่การคาดคะเนได้ว่าแม้หญิงไม่ยินยอมที่จะตกเป็นวัตถุทางเพศ หรือไม่มีปัญหาทางเศรษฐกิจที่จะต้องนำไปสู่การยินยอมเช่นนั้น ธุรกิจทางเพศและการค้าหญิงก็จะดำรงอยู่ดราบเท่าที่ทักษะคิดทางเพศที่กล่าวแล้วไม่เปลี่ยนแปลงไปและมีผู้ต้องการ 'ซื้อ' หญิงอยู่

ความเป็นจริงที่น่าตกใจ ซึ่งเกิดขึ้นในปัจจุบันก็คือการค้าหญิงในลักษณะพาสทุกวันนี้ เป็นไปอย่างแพร่หลายถึงระดับที่ไม่เคยมีครั้งใดในประวัติศาสตร์เป็นมาก่อน ทั้งที่เหตุจูงใจที่นำไปสู่การค้าทาสหญิงดังกล่าวเป็นเพียงข้ออ้างทางด้านเพศเท่านั้น

ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา

ปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องและเป็นผลกระทบต่อการค้าหญิงในประเทศไทยมีหลายระดับทั้งที่สามารถจะแก้ไขได้ในระยะสั้นและระยะยาว ตัวอย่างเช่น ปัญหาการสร้างงานในชนบท หรือการเปลี่ยนแปลงโครงการการลงทุนต่าง ๆ ให้เอื้อต่อภาคเกษตรมากขึ้นหรือเอื้อต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้นเพื่อป้องกันความเสียหายต่อระบบนิเวศน์วิทยาอันจะเป็นผลกระทบต่อเศรษฐกิจของชาวบ้าน และการยกระดับค่าแรงเพื่อให้การขายแรงงานเป็นอาชีพที่ให้ค่าตอบแทนเพียงแก่การยังชีพของผู้ขายแรงงานได้เป็นต้น การดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหเหล่านี้ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในระดับนโยบาย ซึ่งจะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของหลายฝ่าย ฝ่ายที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาในแบบที่เป็นอยู่ก็ย่อมจะต้องต่อสู้หรือป้องกันการสูญเสียผลประโยชน์ การต่อสู้ป้องกันดังกล่าวย่อมโยงไปถึงอำนาจทางการเมือง หากอำนาจทางการเมืองตกอยู่ในกำมือของผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ของพวกเขาเหนือกว่าประโยชน์ของส่วนรวมความหวังที่จะให้ปัญหาได้รับการแก้ไขย่อมเป็นไปได้ยาก และเมื่อคำนึงถึงผลประโยชน์อันเกิดจากการค้าหญิงที่จะต้องสูญเสียไปหากธุรกิจการค้าหญิงต้องยุติลง หรือลดการขยายตัวลงด้วยแล้วก็เป็นที่ยอมรับได้ว่าอำนาจหลายฝ่ายที่มีเงินได้จากธุรกิจดังกล่าวค้าจุนอยู่ จะต้องมีการไหวตัวเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเป็นแน่

ในปัจจุบันการขยายตัวของปัญหามีแนวโน้มไปสู่การค้าเด็กหญิงมากขึ้นและเพิ่มการนำเด็กชายเข้าสู่ธุรกิจทางเพศอีกด้วย ลูกค้าของธุรกิจเหล่านี้คือ ผู้ชายที่มีเงิน ซึ่งต้องการระบายตัณหาทางเพศและแสดงอำนาจ คนเหล่านี้คืออาชญากรที่ก่ออาชญากรรมโดยไตร่ตรองไว้ก่อนแต่ไม่เคยถูกลงโทษตามกฎหมายอาญา

ในข้อหาล่วงประเวณีเด็ก เพราะเขาได้จ่ายเงินให้กับผู้จัดหา และตราบเท่าที่ความต้องการของเขาได้รับการตอบสนอง คนเหล่านี้ไม่เคยใส่ใจว่าเด็ก ๆ เหล่านั้นจะเป็นลูกเต้าเหล่าใครและมาถึงเขาได้อย่างไร

เป็นที่น่าประหลาดใจที่ผู้ชายเหล่านี้ไม่เคยได้รับการแต่งตั้งจากกฎหมายหรือสังคมนโยบายของรัฐ เน้นการควบคุมและมุ่งเอาผิดผู้หญิงหรือผู้ถูกซื้อเป็นหลัก แม้ในความเป็นจริงความต้องการของลูกค้าจะเป็นตัวการที่ทำให้ธุรกิจทางเพศดำเนินไปได้และเปรียบเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงขบวนการค้าหญิงทั้งหมด ปัญหาโสเภณีและการค้าหญิงจึงเป็นเครื่องสะท้อนที่ตึงของความไม่เป็นธรรมในระบบชายเป็นใหญ่

หากการขจัดปัญหาโสเภณีและการค้าหญิงเป็นเป้าหมายที่ต้องการ หักคนคดีในเรื่องเพศที่เอาเปรียบผู้หญิงและลดคุณค่าของผู้หญิงลงเหลือเพียงเป็นวัตถุทางเพศเป็นเรื่องที่จะต้องเปลี่ยนแปลงกันอย่างถอนรากถอนโคน สังคมจะต้องเรียกร้องความรับผิดชอบจากทุกฝ่ายร่วมกันและเน้นการแก้ปัญหาโดยปราศจากอคติของทัศนคติชายเป็นใหญ่

การแก้ปัญหาดังกล่าวอาจไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ก็เป็นเรื่องที่จะต้องเร่งดำเนินการโดยด่วนและด้วยความจริงใจของรัฐบาล ผู้นำประเทศ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเท่านั้นที่จะให้การแก้ไขดังกล่าวเป็นจริงไปได้ อย่างไรก็ตามความเข้าใจถึงปัญหาและความพยายามของประชาชนทุกคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติก็เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งด้วยที่จะทำให้การค้าหญิงหมดไปได้

บรรณานุกรม : สตรีและการพัฒนา

นภัส กอร์คอน

บรรณานุกรมนี้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดทำบรรณานุกรมสตรีศึกษา ซึ่งคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) สำนักงานปลัด สำนักนายกรัฐมนตรีร่วมกับสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รวบรวมขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ผู้สนใจในการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเกี่ยวกับบทบาทสตรี

กนิษฐา วิเชียรเจริญ

2524. รายงานการศึกษาสำรวจสาเหตุความต้องการและผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมต่อครอบครัวที่มีปัญหา. -- [ม.ป.ท.] 75 หน้า

กมลลา สุขพานิช - ชันธปราบ และพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว

2527. ปัญญาชนสตรีไทย : การศึกษาทัศนคติทางการเมืองและสังคมของอาจารย์สตรีแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (วิทยาเขตประสานมิตร) และสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ -- กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 181 หน้า

กรมส่งเสริมการเกษตร

[ม.ป.ป.]. เอกสารคู่มือเรื่องฝึกอบรมการถ่ายทอดเทคโนโลยีในกลุ่มสตรีชนบท. -- กรุงเทพฯ [ม.ป.พ.]. 237 หน้า

กรมส่งเสริมการเกษตร, กองเกษตรสัมพันธ์

2526. บทบาทของสตรีเกษตรกับงานส่งเสริมการเกษตร. -- กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมการเกษตร, 5 หน้า

กรณีการ เลานท์เผยแสง.

การใช้เวลาว่างของคนงานสตรีที่พักในหอพักของบริษัทโรงงานทอผ้ากรุงเทพฯ จำกัด = LEISURE TIME ACTIVITIES OF FEMALE EMPLOYEES RESIDING IN THE BANGKOK WEAVING MILL'S DORMITORY.,

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรมวิชาการเกษตร

2529. การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่องการวิจัยบทบาทสตรีในด้านการเกษตรในประเทศไทย. -- กรุงเทพฯ 259 หน้า

กระทรวงมหาดไทย, กรมการพัฒนาชุมชน

[ม.ป.ป.] กองพัฒนาสตรีในรอบปี 2529. -- [ม.ป.ท.]

กระทรวงมหาดไทย. กรมการพัฒนาชุมชน. กองวิจัยและประเมินผล.

2524. บทบาทการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมของสตรีชนบท. -- กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย 45 หน้า.

2515. รายงานการวิจัย รายงานการศึกษาด้านเศรษฐกิจและสังคมของแม่บ้านแหล่งชุมชนหนาแน่นริมถนนประชาชื่น นครหลวงกรุงเทพมหานคร : กรมการพัฒนาชุมชน

2516. เศรษฐกิจและสังคม อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดเชียงราย. -- กรุงเทพฯ.

กระทรวงมหาดไทย. กรมประชาสงเคราะห์. กองสงเคราะห์ชาวเขา. ศูนย์วิจัยชาวเขา.

2523. บทบาททางสังคมและเศรษฐกิจของสตรีชาวเขาเผ่าแม้ว. -- กรุงเทพฯ : กองสงเคราะห์ชาวเขา.

กระทรวงมหาดไทย. กรมแรงงาน. กองแรงงานหญิงและเด็ก

การใช้แรงงานหญิงในสถานบริการอาบอบนวด. -- กรุงเทพฯ : กองแรงงานหญิงและเด็ก. 42 หน้า.

2529. การทำงานของแรงงานหญิงในเขตเมือง. -- กรุงเทพฯ 33 หน้า.

2529. การศึกษาวิจัยแรงงานหญิงและเด็กในตลาดใต้รุ่ง. -- [ม.ป.ท.]

2529. รวบรวมรายงานการศึกษาวิจัยแรงงานหญิงและเด็กปี 2518-2525. -- [ม.ป.ท.]

กระทรวงมหาดไทย. กรมแรงงาน. กองอนามัยหญิงและเด็ก

2527. รายงานการประเมินผลการตรวจศึกษาวิจัยเรื่อง การทำงานของหญิงและเด็กในกิจการก่อสร้าง. -- กรุงเทพฯ : กองแรงงานหญิงและเด็ก

2530. รายงานผลการศึกษาวิจัย สภาพการทำงานของพนักงานหญิงในห้างสรรพสินค้า. --[ม.ป.ท.]

กระทรวงมหาดไทย., โครงการร่วมระหว่างการพัฒนาชุมชนและสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2527. การส่งเสริมการช่วยเหลือตนเองด้านอาชีพแก่สตรีชนบท (Self-Employment Promotion for Rural through Self-help Organization) -- เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ

2521. การศึกษาแบบแผนและพฤติกรรมของหญิงไทยในชนบท. -- กรุงเทพฯ.

กลิ่นแก้ว ป.จินตกานนท์

2529. สตรีไทยในระดับผู้บริหาร. -- กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 63 หน้า

กลุ่มยุวประชาธิปไตย และสหภาพเยาวชนพรรคพลังใหม่และอนุชนพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย.

2527. บทบาทของคนหนุ่มสาวกับการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย. -- กรุงเทพฯ : มูลนิธิบริติช เอแบรท.

กลุ่มสตรี 10 สถาบัน

2519. ฐานะและบทบาทสตรีสากล. -- กรุงเทพฯ : เจริญผล, 164 หน้า.

กาญจนา แก้วเทพ, บรรณาธิการ,

ผู้หญิงกับสื่อมวลชน. 232 หน้า

กุลประไพ ทัดตานนท์

[ม.ป.ป.] เมื่อแม่บ้าน ดชด. ทำงาน. -- กรุงเทพฯ : มิตรเจริญการพิมพ์, 320 หน้า.

กุลสุมา โภคยะโยธิน

2526. แบบแผนการเข้าสู่อาชีพและความพึงพอใจในอาชีพของสตรีที่ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ
ศึกษากรณีอาชีพคนใช้ คนงานก่อสร้างคนงานโรงงานและแม่ค้าหาบเร่. 9,114 หน้า วิทยา-
นิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เกียรติยศ เอี่ยมคงเอก.

2527. ปัจจัยที่มีผลต่อความรู้สึกเจ็บป่วยของคนงานหญิงในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอ จังหวัดสมุทร-
ปราการ. 99 หน้า วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

เกื้อ วงศ์บุญสิน และวีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์

2524. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลกระทบต่อภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีไทยในชนบท: ศึกษาเปรียบ-
เทียบระหว่างชาวนา ชาวไร่ และชาวประมง -- [ม.ป.ท.].

โกวิท ภิมมย์วงศ์

2522. การศึกษาเรื่องความรู้ หักคนคิด และการปฏิบัติในการวางแผนครอบครัวของสตรีผู้นับถือศาสนา
อิสลาม : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลท่าอิฐ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. 155 แผ่น วิทยา-
นิพนธ์-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

2529. ขบวนการคนหนุ่มสาวในรอบ 2 ทศวรรษตามทัศนะ ส.ศิริรักษ์, นิพนธ์ แจ่มดวง, บรรณาธิการ.
-- กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ 7,347 หน้า.

ชัตติยา กรวรรณสุติ

สถานภาพและบทบาทสตรี. 56 หน้า

ไขแสง รักวานิช

2525. ผลทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อครอบครัว จากการออกทำงานนอกบ้านของหญิงที่สมรสแล้ว
ในเขตกรุงเทพมหานคร. -- กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตร-
ศาสตร์ 97 หน้า.

คณะกรรมการจัดสัมมนาแนวทางการพัฒนาชนบท

2529. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง 'แนวทางการพัฒนาสตรี' : วันที่ 12-14 พฤศจิกายน 2529
ณ ศูนย์ฝึกอบรมที่ 3 กรมส่งเสริมสหกรณ์. -- นครราชสีมา. 63 หน้า.

คณะกรรมการพัฒนาสตรีแห่งชาติ, สำนักงานเลขานุการ

2530. รายชื่อสตรีที่ดำรงตำแหน่งนักบริหารระดับสูง. -- กรุงเทพฯ, 130 หน้า.

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ

2533. ผู้หญิงกับงาน. -- กรุงเทพฯ : [ม.ป.ท.], 95 หน้า

คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิภาพสตรี.

2530. สตรีไทยใน 200 ปี. -- กรุงเทพฯ : เพชนิมิตรการพิมพ์, 225 หน้า.
2528. คู่มือการพัฒนาสตรีและเด็ก. -- พิมพ์ครั้งที่ 3. -- กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิชาการและแผนงาน
กองพัฒนาสตรีและเด็ก กรมการพัฒนารัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย, 247 หน้า.

จารุวรรณ เสมอวงศ์

2528. ความรู้และบทบาทในการผลิตมันสำปะหลังของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดชลบุรี.
วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 147 หน้า.

จิตรการ หล่อสุวรรณรัตน์

2530. ปัจจัยเกื้อหนุนความก้าวหน้าของข้าราชการพลเรือนสตรีไทย. 121 หน้า วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

จินตนา บุญงการ

- [ม.ป.ป.] ฉันคือสาวนักธุรกิจ. -- กรุงเทพฯ : สโมสรนักชาย 206 หน้า

จินตนา เพชรานนท์ และปรีชา มิตรานนท์

2529. การทำงานของสตรีกับภาวะเจริญพันธุ์ : สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2523. -- กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. 25, 82 หน้า

จิรนนท์ พิศรปรีชา

2522. โลกที่สี่ประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของหญิงไทย. -- กรุงเทพฯ : ส่องทาง, 258 หน้า.

จักรพรรณ กุลติลล

2524. รายงานการวิจัย รายได้ของอาชีพหญิงบางประเภทที่มีต่อเศรษฐกิจในชนบท : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จุฑา มนต์ไพบูลย์

2525. รายงานวิจัยเรื่องปัจจัยกระตุ้นการเข้าร่วมแรงงานสตรีในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว : ศึกษาเฉพาะ-เขตกรุงเทพมหานคร. -- [ม.ป.ท.], : [ม.ป.พ.] 10-151 หน้า.

จุฑาพนิต กลิ่นเฟื่อง

2523. รายงานการวิจัย ผลสะท้อนอันเนื่องมาจากการทำงานนอกบ้านของภรรยาที่มีต่อครอบครัว, มหาวิทยาลัยรามคำแหง

จูไรรัตน์ จันทร์ธำรง

2525. สตรีและครอบครัว : แนวทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนา. -- [ม.ป.ท.].

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันวิจัยสังคม, โครงการทางเลือกการพัฒนา.

การประยุกต์สังคมศาสตร์เพื่อการวางแผน : หัวข้อยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันวิจัยสังคม, โครงการสตรีศึกษา.

2528. การปรับตัวของสตรีชนบทในเมือง : วิเคราะห์จากการเข้าสู่อาชีพในระบบอุตสาหกรรม -- กรุงเทพฯ. 113 หน้า.

จุฬาน อิศรศักดิ์

2513. หลักการครองชีวิต และแง่คิดในชีวิตสมรส. -- พระนคร : แพร์พิทยา. 280 หน้า.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์

2528. มาดสตรีในพระพุทธศาสนา. -- กรุงเทพฯ : บริษัทสารมวลชน 203 หน้า.

ชวลิต ศิริภิรมย์ และคนอื่น ๆ

2525. บทบาทของสตรีทางการบริหารในภาครัฐบาล. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ชัชสุนี ศุภิลวรรณ

2528. ความคิดเกี่ยวกับตนเองของสตรีโสด: ศึกษากรณีสตรีที่ไม่เคยแต่งงานและมีอายุ 30 ปี ขึ้นไป. 136 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จิตชม วัชรเนตร

2522. สตรีที่ทำงานกับภาระความรับผิดชอบในครอบครัว: ศึกษาเฉพาะสตรีที่ทำงานในธนาคารพาณิชย์ เขตกรุงเทพมหานคร. 11, 164 แผ่น วิทยานิพนธ์ (สส.ม.)-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จุมนุสहरณ์เครดิติยเนียนแห่งประเทศไทยจำกัด.

2531. สรุปผลการสัมมนาบทบาทสตรีในสหกรณ์เครดิตยูเนียน : 22-23 มกราคม 2531 ณ ศูนย์ฝึกอบรมสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ปทุมธานี-กรุงเทพฯ. 57 หน้า.

จูเห็ดศรี วงศ์หุทธา

2529. การย้ายถิ่นเข้าสู่จังหวัดเชียงใหม่ของแรงงานสตรีบางอาชีพ. -- [ม.ป.ท.], 80 หน้า.

สุระประณี นาคทรรพ และคณะ

2523. รายงานการวิจัยเรื่องค่านิยมสตรีไทยที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ. -- กรุงเทพฯ : สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์.

ดลมบรรจณ์ บากา และคนอื่น ๆ

2527. การศึกษาความเป็นไปได้เพื่อพัฒนาลุ่มน้ำโก-ลค. ตอนที่ 3 : ข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มสตรีแม่บ้าน. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ดลมบรรจณ์ บากา และมะแดเฮาะ แวอูเซ็ง

2529. สถานภาพสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. -- ปัตตานี : โครงการจัดตั้งวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 152 หน้า

ดาราวรรณ ธรรมรักษ์

2518. รายงานการสำรวจ ทางออกสำหรับมารดานอกสมรส : สมาคมวางแผนครอบครัว.

ดาวเรือง ชำสมบัติ

2527. การสำรวจภูมิหลังและบทบาทที่มีต่อสังคมปัจจุบันของแม่ชีไทยในเขตกรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ปริญญาโท มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ดิฐการภักดี, คุณหญิง

2528. งานพัฒนาสตรีของคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิภาพสตรี : 2514-2528, -- กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด, 50 หน้า : ภาพประกอบ

ดุษฎี กาฬอ่อนศรี, สำเริง จันทรสวรรณ และอุทัย ตันศลาภักษ์.

2530. รายงานการวิจัยการศึกษาเปรียบเทียบภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีที่ทำการเกษตรในเขตชลประทานกับสตรีที่ทำการเกษตรนอกเขตชลประทานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. -- ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ และคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ดุษฎี เรงกูไร, พระ

2531. ผู้หญิงกับการปฏิบัติธรรม. -- กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 44 หน้า.

เต็มสิริ บุญยสิงห์

- [ม.ป.ป.]. ผู้หญิงกับสังคม. -- กรุงเทพฯ : กรุณา-จุฑพร, 240 หน้า.

ถนัด ม่วงมณี

2526. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในงานการศึกษาออกโรงเรียนในท้องที่อำเภอคลองสะแก จังหวัดเชียงใหม่. 83 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,

ทัศนีย์ อินทรสุขศรี, บรรณาธิการ

2526. ผลการดำเนินงาน 156 สลัม. -- กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 210 หน้า.

ทิฆัมพร มัจฉาชีพ

2528. การเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทสตรีไทยผู้ให้บริการด้านการศึกษาเกี่ยวกับสุขภาพตามการรับรู้ของตนเองกับความคาดหวังของผู้บริการในโรงพยาบาลของรัฐบาล, 170 หน้า วิทยานิพนธ์-จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เทพชู ทับทอง

- [ม.ป.ป.]. ผู้หญิง ความรัก เช็กส์ในอดีต. -- กรุงเทพฯ : ประมวลสาสน์, 162 หน้า.

เทวินทร์ ปิ่นปัก

2527. แบบแผนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างญาติ : ศึกษากลุ่มสตรีวิชาชีพและผู้บริหารเปรียบเทียบกับกลุ่มสตรีอาชีพ เสเมียนพนักงานภาคเอกชนในกรุงเทพมหานคร. 126 หน้า วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เทียนฉาย กิระนันท์

2517. การเพิ่มประชากรกักการพัฒนากำลังคนของประเทศไทย. -- กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 24 หน้า.

นงเยาว์ ธาธาศรีสุทธิ

2526. ความคิดเห็นของอาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงที่มีต่อบทบาทและสถานภาพของสตรีไทย. มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 72 หน้า.

นงเยาว์ เนาวรัตน์

2529. ผู้ใช้แรงงานหญิงในโรงงานอุตสาหกรรม. -- กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, 14 หน้า.

นภัส ศิริสัมพันธ์

2529. ผู้หญิงในชุมชนแออัดคลองเตย. -- กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ 15 หน้า.

นภาพร โกศลวัฒน์

2522. ปัญหาแรงงานสตรีและเด็กกับความมั่นคงของชาติ. -- กรุงเทพฯ : คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 41 หน้า.

-
2521. รายงานผลการวิจัยเรื่องปัญหาการใช้แรงงานสตรีและเด็ก. -- กรุงเทพฯ : คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 192 หน้า.

นรินทร์ สกุลคานวัฒน์, บรรณาธิการบริหาร,

เพื่อนสลัม. 25 หน้า

นวลตา วันเพ็ญ

2529. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของสตรีที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด. 124 หน้า วิทยานิพนธ์-จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นันทนา น้ำฝน

2529. ความรู้ทัศนคติและการปฏิบัติตัวในการดูแลตนเองและครอบครัวของประชาชนชนบท: ศึกษารายกรณี 1 ตำบล. -- สงขลา : คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 99 หน้า.

นันทนิศย์ ยี่มวาศนา

2526. ความรู้ความคิดเห็นและการปฏิบัติในการป้องกันอันตรายส่วนบุคคลของลูกจ้างหญิงในโรงงาน-อุตสาหกรรมสิ่งทอ. 143 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยมหิดล.

นิทรา ทองศรี

2526. ความคิดเห็นของผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษาวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษาในกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคม. 229 หน้า วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิพนธ์ เทพวัลย์.

ผลกระทบของการทำงานของสตรีต่อภาวะเจริญพันธุ์ : โครงการประชากรกับการพัฒนา. -- กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 97 หน้า.

นียบพรรณ วรรณศิริ

2528. มามนุษยวิทยาว่าด้วยระบบครอบครัว การแต่งงาน และเครือญาติ. -- กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, 189 หน้า.

นิยม บุญมี

2527. การศึกษาสถานภาพครอบครัวของชาวชนบทในหมู่บ้านดินดำจังหวัดมหาสารคาม. -- มหาสารคาม : คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตมหาสารคาม, 108 หน้า.

นิติ กลิ่นงาม และคนอื่น ๆ

2527. รายงานการวิจัยเรื่องผลกระทบของการพัฒนาสตรีต่อการวางแผนครอบครัวและภาวะเจริญพันธุ์ -- กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูเพชรบุรี กรมการฝึกหัดครู, 77 หน้า.

แน่นน้อย ปัญจพรรค

2529. ผู้หญิงไต่บันได. -- กรุงเทพฯ : เริงรมย์, 174 หน้า.

แน่นน้อย ปัญจพรรค

แม่ซี. 29 หน้า.

โนเดส จอห์น

2530. การปฏิบัติขนาดครอบครัวในประเทศไทย : การลดลงอย่างรวดเร็วของภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศโลกที่สาม. แปลโดย นภาพรณี หะวานนท์. -- กรุงเทพฯ : รัชิตา, ข. 240 หน้า.

บวร ประพศิตติ, ทิมภาพร พิมพ์พิรุทธิ์ และเฉลิมพงษ์ ศรีหงส์.

2520. สตรีไทยบทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร. -- กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 225 หน้า.

บุตร ประดิษฐ์วณิชย์

2530. ปัญหาสังคม และหญิงงาม. -- กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 322 หน้า.

2507. หลังม่านเลขานุการวิณี. -- กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 408 หน้า.

บุญประคอง ภาณุรัตน์

2531. ปัจจัยที่ผลกระทบต่อความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส : ศึกษาในกรณีที่สตรีที่สมรสแล้วภาครัฐบาล, รัฐวิสาหกิจ และเอกชน. 5, 110 หน้า วิทยานิพนธ์ (สม.ม.)-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บุญศรี อัมพรจรัส

2529. ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมในโครงการประกันการคลอดบุตรของลูกจ้างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 116 หน้า. วิทยานิพนธ์ (สส.ม.)-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บุญเหลือ เมื่อก่อง

2530. การศึกษาความเป็นไปได้ในเชิงธุรกิจของกิจการเกษตรบางชนิดที่ดำเนินการโดยกลุ่มสตรีในจังหวัดลำพูนและพะเยา = An Economic Feasibility Study of Selected Agricultural Business Operated by Women Group in Lumphoon and Payao Provinces, -- [ม.ป.ท.].

บุญฮิม สุทธิประภา

2531. ศิลปะของการเป็นผู้หญิง. -- พิมพ์ครั้งที่ 2. -- กรุงเทพฯ : สุวิทย์บรรณ. 98 หน้า.

เบญจพรรณ ชินวัตร, เบญจวรรณ ทองศิริ และจามรี พัทธ์ชัยวงศ์.

2530. บทบาทของชายและหญิงในระบบการทำฟาร์มในอำเภอพร้าว จ.เชียงใหม่. -- เชียงใหม่ : คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 82 หน้า.

เบญจวรรณ บุญใจเพชร

2523. การเข้าร่วมแรงงานสตรีในอุตสาหกรรมโรงแรม : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดเชียงใหม่. -- เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เบญญา จิรภัทรพิมล

2531. การใช้แรงงานเด็กและผู้หญิง : ทิศทางการพัฒนาชนบทและการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่บนพื้นฐานของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. -- เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 184 หน้า.

ปทุมมาศ พูนเกษม

2519. ความคิดเห็นของสตรีในแหล่งเสื่อมโทรมคลองเตยที่มีต่อการวางแผนครอบครัว. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ประนอม รอดคำดี และคนอื่น ๆ

รายงานการวิจัย ผลของการเลี้ยงดูเด็กที่มีต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการศึกษา : เฉพาะกรณีแหล่งชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร.

ประยงค์ ลิมตระกุล

2528. การบริโภคนิสัยของมารดาที่มีผลกระทบต่อภาวะโภชนาการก่อนเด็กวัยเรียนในชนบทจังหวัดเชียงใหม่. -- เชียงใหม่ : คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประสิทธิ์ บุญไพบุลย์

2529. ทักษะคติของนักศึกษามหาวิทยาลัยต่อสถานภาพสตรีในสังคมเมือง. 198 หน้า วิทยานิพนธ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรีดา ศิริสวัสดิ์

2529. ปฏิกริยาของสังคมต่อหญิงที่ถูกข่มขืน : ศึกษากรณีนักศึกษามหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานคร. 165 หน้า วิทยานิพนธ์ (ศม.ม.)-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปานทิพย์ สันทัตเลขา

2528. พฤติกรรมทางอารมณ์ของเด็กเล็กในชุมชนแออัดคลองเตยตามการรับรู้ของแม่. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เปรม นิมจันทร์

2529. บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา. ตอนที่ 1. -- กรุงเทพฯ : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพฯ, 116 หน้า.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร

สตรีเกษตรกร. 21 หน้า.

ผู้เข้ารับการศึกษาอบรมนักวิจัยทางสังคมศาสตร์.

รายงานการวิจัยการยอมรับการวางแผนครอบครัวในกลุ่มสตรีภาคใต้ : ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอ-หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.

แผน เห็นภาคกุล

2518. ความคิดเห็นของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยรามคำแหงที่มีต่อการเรียกร้องสิทธิสตรีของประเทศไทยในปัจจุบัน. ปรินฤณีพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง

พงศ์ศักดิ์ ยวงสะอาด

2530. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีในการพัฒนาท้องถิ่น อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. 120 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พรทิพย์ คำพอ

2528. ความแตกต่างระหว่างจำนวนบุตรที่มีชีวิตอยู่และจำนวนที่ต้องการ : ศึกษากรณีของสตรีในเขตชนบทและเขตเมืองของประเทศไทย. 154 หน้า วิทยานิพนธ์-จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรรณี เหมือนวงศ์ และคณะ.

2530. รายงานการวิจัยรูปแบบการพัฒนาบทบาทสตรีต่อการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนในหมู่บ้าน. -- ขอนแก่น : คณะพยาบาลศาสตร์.

พัฒน์ สุจ้านงค์

2526. ชีวิตการครองเรือน. -- พิมพ์ครั้งที่ 2. -- กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 149 หน้า.

พิชญ์พันธ์ เศรษฐบุตร

2525. การหย่า. 318 หน้า วิทยานิพนธ์-จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ, และคนอื่น ๆ

2526. ทศนคติของผู้นำสตรีต่อสถานภาพบทบาทของสตรีในการพัฒนาและภาวะเจริญพันธ์. - กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 36 หน้า.

พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ

2527. รายงานการวิจัย การวัดสถานภาพและบทบาทสตรี = A SURVEY OF THE STATUS AND ROLE OF WOMEN CHONBURI PROVINCE. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพียงใจ สมพงษ์

2523. พฤติกรรมการสมรสในกรุงเทพมหานคร = Marriage behavior in Bangkok metropolis. 83 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยมหิดล.

ไพรัตน์ เคชะรินทร์

2525. การมีส่วนร่วมในสังคม การเมือง การปกครองของสตรีไทย. -- กรุงเทพฯ : กองพัฒนาสตรีและเด็ก การพัฒนาชุมชน, 52 หน้า.

ภัสสร ลิมานนท์

2529. การศึกษา ทัศนคติ และค่านิยมของสตรีไทยเกี่ยวกับการสมรส. -- กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 151 หน้า.

-
2522. ภาวะการสมรส : ปัญหาและนโยบาย. -- กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 37 หน้า.

ภาวดี ทองอุไทย

2525. สาวอีสานกับงานในเมืองหลวง. -- กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 28 หน้า.

มนทิพ ดาราศรีศักดิ์

2527. มูลเหตุจูงใจในการฆ่าสามี : ศึกษาเฉพาะผู้ต้องขังในทัณฑสถานหญิง. 237 หน้า วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มณีรัตน์ ภาคอุป

2526. การรับรู้บทบาทการเป็นมารดาของหญิงมีครรภ์. -- กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 100 หน้า.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง การวิจัยบทบาทของสตรีในด้านการศึกษาในประเทศไทย : วันที่ 14 - 16 สิงหาคม 2528 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. -- กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย, 259 หน้า.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. คณะกรรมการโครงการพัฒนาสตรี.

2529. การประเมินความต้องการของสตรีชนบท : เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ วันที่ 28 - 30 พฤศจิกายน 2529 ณ ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. -- ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 94 หน้า.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา.

2530. สตรีไทยสมัยรัตนโกสินทร์และการศึกษาวิจัยกับงานพัฒนาสตรี : เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ครั้งที่ 1 22 ส.ค. 2526 ครั้งที่ 2 8 พ.ค. 2528. -- กรุงเทพฯ : คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 275 หน้า.

มหาวิทยาลัยมหิดล.

2529. โครงการศึกษาวิจัยเรื่อง การวางแผนครอบครัวและสวัสดิการสำหรับพนักงานหญิงในโรงงานอุตสาหกรรม 2529. -- กรุงเทพฯ : ปิ่นเกล้าการ์พิมพ์, 19 หน้า.

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, คณะวิทยาการจัดการ, ศูนย์วิจัยและพัฒนาสตรี.

2530. ประเมินผลโครงการเผยแพร่กฎหมายและสร้างจิตสำนึกบทบาทความเป็นผู้นำแก่สตรีชนบทภาคใต้ [ม.ป.ท.].

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

2526. เอกสารการสอนชุดวิชา ผู้นำสตรีกับสังคมชนบท. หน่วยที่ 1 - 4. -- กรุงเทพฯ : ฝ่ายการพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, (10). 248 หน้า.

2528. เอกสารการสอนชุดวิชา ผู้นำสตรีและสังคมชนบท. หน่วยที่ 5-8. -- กรุงเทพฯ : ฝ่ายการพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์.

2528. เอกสารการสอนรายวิชาการส่งเสริมอาชีพ : 717. -- นนทบุรี : ฝ่ายการพิมพ์ มสธ. 2 เล่ม

มะลิวรรณ วโนทัย

2523. ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพยาบาลในวิทยาลัยครู. วิทยานิพนธ์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

มาลินี วงศ์พานิช

2527. การศึกษาเรื่องความทัดเทียมทางเพศกับสุขภาพแรงงานหญิงในอุตสาหกรรมญี่ปุ่นสถานะเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและการเมือง. -- กรุงเทพฯ : องค์การส่งเสริมความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย. 13,35 หน้า.

มัลลิกา ภิมาคม

2526. การสำรวจทัศนคติของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหงที่มีต่อบทบาทของสตรีไทยในปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง

โมหัมมัด อับดุลการเดร์

2520. สถานภาพของสตรีในอิสลามใน : ความเข้าใจเรื่องศาสนาอิสลามและชาวไทยมุสลิมเบื้องต้นใน 4 จังหวัดภาคใต้. อักษรบัณฑิต.

ยุพา เย็นสบาย

2518. การสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มชนบางอาชีพ ต่อบทบาทของสตรีไทย. ปริญญาโทพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ยุพิน วรสิริอมร

2533. บทบาทผู้หญิงในองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเอง. -- ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา, 194 หน้า.
2529. รวมนบทความประเด็นเรื่องสตรี / อมรา พงศาพิชญ์ บรรณาธิการ. -- กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 446 หน้า.
2529. รายงานการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกองค์กรสตรีในการพัฒนาชนบท : ศึกษาเฉพาะ กพสม. -- กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัยและประเมินผล กองวิจัย และประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน, 3,4, 91 แผ่น

ระพีพรรณ นุ่นพานิช

2520. รายงานการวิจัย การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการทำงานของสตรีไทยในเขตเมืองและชนบท. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ์

2527. เครือญาติและการสมรส. -- บัณฑิตานี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 56 หน้า.

รัชดา บุณโณชก

2519. การสำรวจปัญหาการประกอบอาชีพนอกบ้านของสตรีที่มีครอบครัว : ศึกษาเฉพาะสตรีที่ทำงานในสำนักงานใหญ่ธนาคารกรุงเทพ จำกัด. ปริญญาโทพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

รัชราพร นิธนาทรังสรรค์

2529. บทบาทของสตรีในหน้าหนังสือพิมพ์, หน้า 3-12.

รัลนา มณีประเสริฐ

2528. สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมบางประการของสตรีและเด็กชาวเขา. -- เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยชาวเขา.

เรณู ช้างปุก

2529. อิทธิพลของครอบครัวและเครือข่ายต่อการตัดสินใจเข้ามาใช้บริการวิจิตรกุมกำเนิดชนิดห่วงอนามัยของสตรีวัยเจริญพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. -- กรุงเทพฯ : มหิดล, 149 หน้า.

เรืองฤทธิ์ ชมพุดม่อง

2530. การศึกษาเปรียบเทียบขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของสตรีผู้ย้ายถิ่นและสตรีผู้ไม่ย้ายถิ่น. 149 หน้า
วิทยานิพนธ์-จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฤดี แอมแย้ม

2529. ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมและประชากรที่มีผลต่อการตัดสินใจทำหมันหญิงหลังคลอด : ศึกษา-เฉพาะกรณีผู้รับบริการจากห้องคลอดตตามัญโรพยาบาลศิริราช. -- กรุงเทพฯ.

ละเอียด ขอบธรรม

2523. รายงานบทบาทของสังคมและเศรษฐกิจของสตรีชาวเขาเผ่าอีเก้อ. -- เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยชาว-เขา.

ลัดดาวัลย์ รอดมณี

2528. การเข้าร่วมแรงงานของสตรีและคุณภาพของการเลี้ยงดูเด็กวัยก่อนเรียน. 195 หน้า วิทยา-
นิพนธ์-มหาวิทยาลัยมหิดล.

ลัดดาวัลย์ อนุกุล

2522. ปัจจัยบางประการที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ของสตรีอาสาสมัคร.
วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ลิลี ไกศยานนท์ และวรวรรณ ศุภจรรยา.

2529. รายงานผลการวิจัยการประเมินผลกิจกรรมเพิ่มพูนรายได้สตรีและเยาวชน ของกรมการพัฒนาชุมชน.
-- กรุงเทพฯ : ศรีเดชา, 120 หน้า.

ลิลี ไกศยานนท์ และคณะ.

2529. รายงานผลการวิจัยการประเมินผลกิจกรรมเพิ่มพูนรายได้ของสตรีและเยาวชนของกรมการพัฒนา
ชุมชน. -- กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 437 หน้า.

เลมู บี อารีชะย์

2523. สตรีในอิสลาม. -- กรุงเทพฯ : วุฒิชัยการพิมพ์, 72 หน้า.

วนิดา ฐปะเดมิย์

[ม.ป.ป.] บทบาทของสตรีไทยในการแนะแนวเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาดังคม. วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 273 หน้า.

วรรณธินี พรหมชุติ

2527. ทรรศนะของข้าราชการตำรวจที่มีต่อบทบาททางกฎหมายของสตรีไทยในปัจจุบัน, -- กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 87 หน้า.

วรวรรณ ธนพิบูลย์

[ม.ป.ป.] การคุ้มครองแรงงานหญิงโดยเฉพาะการทำงานในเมือง. -- [ม.ป.ท.], 14 หน้า.

2529. การใช้แรงงานหญิงและเด็กในสถานประกอบการขนาดเล็ก. -- กรุงเทพฯ : กองแรงงานหญิงและเด็ก, 38 หน้า.

2529. การทำงานของแรงงานของหญิงไทยในเขตเมือง. -- กรุงเทพฯ : กองแรงงานหญิงและเด็ก, 33 หน้า.

วัชรรา คลายนาทร

2526. อำนาจการตัดสินใจของสตรีในครอบครัว. -- กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 19 หน้า.

วัชรนีย์วรรณ วรรณวิทยา

2525. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในสหภาพแรงงานประเภทกิจการผลิตสิ่งทอ สิ่งถักเครื่องแต่งกายหนังสัตว์และผลิตภัณฑ์หนังสัตว์ในเขตกรุงเทพมหานคร. 153 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วัลยา ชาญโกเวทย์

2529. การเปรียบเทียบการตอบสนองต่อสิ่งจูงใจทางเศรษฐกิจระหว่างสตรีนักวิชาชีพและสตรีนักธุรกิจ. 91 หน้า วิทยานิพนธ์-จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัลยา ภูมิบุญโญ

2526. นายพลทหารหญิง. -- กรุงเทพฯ : ข้าราชการอากาศ, 199 หน้า.

วิจิตร ระวีวงศ์

ข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจสตรี.

สตรีนอกภาคเกษตร. 58 หน้า.

วิจิตรวาทะ พรหมพันธุ์

2528. รายงานผลการวิจัยสภาพการทำงานของคนงานหญิงทำงานตามผลงานในประเทศไทย... กรุงเทพฯ : กรมแรงงาน, 74 หน้า.

วิษุตา ลิปิพัฒน์วิทย์

2520. สภาพการทำงานของผู้จ้างหญิงในงานก่อสร้างเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิชัย สุรเชิดเกียรติ และคนอื่น ๆ

2521. ทัศนคติของข้าราชการครูต่อบทบาทของสตรีไทย. ปรินญาณีพันธ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วิภาภรณ์ คงเจริญ

2530. แนวทางการปฏิบัติต่อหญิงที่ถูกข่มขืนกระทำชำเรา : ศึกษาในทัศนะของนักวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง. 286 หน้า วิทยานิพนธ์ (สส.ม.)-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิระดา สมสวัสดิ์

2523. ผู้หญิงกับความเป็นจริงในสังคม. -- กรุงเทพฯ : ปัทมา, 128 หน้า

วิรัตน์ สมสันทรัพย์

2533. การมีส่วนร่วมของสตรีในกิจกรรมของคณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้านในอำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี.--[ม.ป.ท.] : [ม.ป.พ.], 140 หน้า.

วิโรจน์ เจียรพัทธนรักษ์

2524. ผลกระทบค่าจ้างขั้นต่ำต่อภาวะว่างงานของแรงงานหญิง. -- กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 98 หน้า

วิไลพร ชะมะผลิติน

[ม.ป.ป.]. บทบาททางสังคมและเศรษฐกิจของสตรีชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง (สะกอ). กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยชาวเขา กองส่งเสริมชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์.

ศศวรรณ เทศศรีเมือง

2524. ความคาดหวังของนักธุรกิจประกันภัยในเขตสี่ลมที่มีต่อบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ศรันยา บุณนาค

2528. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลกระทบต่อความต้องการมีบุตรเพียงครอบครัวละ 2 คน ของสตรีชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาคใต้. -- กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.).

ศรีอรุณ เรศานนท์

2522. บทบาทและทัศนคติของสตรีไทยในการพัฒนาองค์การเน้นเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาทางสาขาวิชาการจัดการ. -- กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 50 หน้า.

ศิริวรรณ เต็งสกุล

2527. การศึกษาบทบาทของคณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน : บทบาทที่ถูกระบุและบทบาทที่ปฏิบัติจริง (การศึกษาเฉพาะกรณีคณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้านจังหวัดสระบุรี). 128 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศุภกร ศรีศักดิ์

2529. การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมทำงานเพื่อรับค่าตอบแทนของสตรีที่แต่งงานแล้วในเขตเมืองและชนบท. (8), 89 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยมหิดล.

ศุภลักษณ์ อารีย์สว่างวงศ์

2522. วิเคราะห์สภาพการใช้แรงงานสตรีในบริษัทข้ามชาติ : ศึกษาเฉพาะกรณีบริษัทไทรอัมพ์ อินเตอร์เนชั่นแนล (ประเทศไทย) จำกัด. 220 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศุภมาศ เศรษฐพงศ์กุล

2523. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมในแรงงานของสตรีกับภาวะเจริญพันธุ์ ในเขตกรุงเทพมหานคร. 129 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยมหิดล

สกุล ตีร์เพชร

2520. การสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มชนอาชีพ ครู พยาบาล และผู้บริหารที่มีต่อบทบาทสตรีในด้านเศรษฐกิจและสังคม. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

แนวความคิด : บทบาทของสตรีในการพัฒนาประเทศ. 39 หน้า.

2531. บทบาทของสตรีไทยในการพัฒนาประเทศ. -- กรุงเทพฯ : ไทยมิตรการพิมพ์, 103 หน้า.

2532. สตรีเกษตรกร. -- กรุงเทพฯ : (ม.ป.ท.) 55 หน้า.

สนิท สมัครการ

2522. การยอมรับการวางแผนครอบครัวในกลุ่มสตรีภาคใต้ : ศึกษาเฉพาะอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.
-- กรุงเทพฯ : สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 165 หน้า.

สภาสตรีแห่งชาติ

2523. รายงานการวิจัย ค่านิยมของสตรีไทยที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ.

2520. สถานภาพสตรีไทยในชนบท ณ สองจังหวัด. -- กรุงเทพฯ : สภาสตรีแห่งชาติ.

สภาสตรีแห่งชาติ, โครงการยกระดับความเป็นอยู่ของสตรีในชนบท.

2532. รายงานการวิจัย สตรีกับธุรกิจในชนบท. -- กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), 107 หน้า.

สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์ และกลุ่มเพื่อนหญิง.

2527. งานพัฒนาผู้หญิง.....จะไปทางไหนกัน. -- กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.).

สภาสตรีแห่งชาติฯ, ศูนย์สนเทศสตรีและห้องสมุดสภาสตรีแห่งชาติฯ.

2531. สตรีไทย : บรรณานุกรมและแหล่งสนเทศ พ.ศ. 2526-2529. -- กรุงเทพฯ : สภาสตรีแห่งชาติฯ, 547 หน้า

สภาสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิภาพสตรี.สงเคราะห์

2530. สตรีไทยใน 2,000 ปี. -- กรุงเทพฯ : เทพนิมิตรการพิมพ์, 224 หน้า

สมจิตต์ สุพรรณทัศน์

2528. การศึกษาความรู้ ทัศนคติและการปฏิบัติในการวางแผนครอบครัวของสตรีวัยเจริญพันธุ์ ในชุมชนแออัด 36 แห่งในกรุงเทพมหานคร. -- กรุงเทพฯ : คณะสาธารณสุขศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล, 23 หน้า.

สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ และคนอื่น ๆ

2526. การสำรวจพฤติกรรมทางการวางแผนครอบครัว การโภชนาการและการอนามัยแม่และเด็กของสตรีวัยเจริญพันธุ์ในชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร. -- กรุงเทพฯ : โครงการวางแผนครอบครัวและพัฒนาชุมชนแออัด ภาควิชาสุขศึกษา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 35 หน้า.

2527. รายงานการวิจัยประเมินผล การติดตามประเมินผลโครงการวางแผนครอบครัวและการพัฒนาชุมชนแออัดกรุงเทพมหานคร. -- กรุงเทพฯ : โครงการวางแผนครอบครัวและพัฒนาชุมชนแออัด ภาควิชาสุขศึกษา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 104 หน้า.

สมศรี สุกุลนนท์

2529. ทำอย่างไรชีวิตคู่จึงยืนยาวและมีความสุข. -- กรุงเทพฯ : แพลนพับลิชชิ่ง, 53 หน้า.

2532. สตรีพัฒนา. -- กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, 135 หน้า.

สมาคมทำหมันแห่งประเทศไทย.

2527. การวางแผนครอบครัวในชุมชนแออัดของกรุงเทพมหานคร. -- ชลบุรี : โรงแรมวงศ์อมารัตย์, 189 หน้า.

สมาคมร่วมกันสร้าง.

สรุปผลการประชุมผู้แทนชุมชนแออัดริมคลอง. 28 หน้า.

สมิทธา จิตตลดากร

2528. ภาวะผู้นำของสตรีในการปกครองท้องถิ่นไทย. 315 หน้า วิทยานิพนธ์ (ร.ม.)-จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สาคร เข้มเชื้อ

2528. การศึกษาสภาวะทางจิตใจ ร่างกาย เศรษฐกิจและสังคมของผู้หญิงมีครรภ์ ในโรงพยาบาลศิริราช. ปริญญาโท มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สายสมร เจียรรองการ

สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงไทย (ในช่วงปี พ.ศ. 2475-2493) ในนวนิยายของดอกไม้สด และ ก.สุรางคนางค์. 140 หน้า วิทยานิพนธ์.

สาวิตรี ลิมชัยอรุณเรือง

2530. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวของหญิงหลังคลอดที่อาศัยในเขตชุมชนแออัด.
-- สงขลา : คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 49 หน้า.

สุกัญญา สิงห์ชม

2530. การประเมินผลโครงการชุมนุมผู้นำสตรีทั่วประเทศ ประจำปี 2530. -- กรุงเทพฯ 3,17,5 หน้า

สุขใจ พุทธิวิเศษ

2527. สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสังคมไทย : ศึกษากรณีวัดสร้อยทอง. 135 หน้า วิทยานิพนธ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตรา สง่าเนตร

2529. การยอมรับบทบาททางการปกครองสตรี ศึกษากรณีข้าราชการในจังหวัดนครพนม. 173 หน้า วิทยา-
นิพนธ์-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุดสวาท ดิศโรจน์

2526. ครอบครัวและการมีส่วนร่วมในงานเชิงเศรษฐกิจของผู้หญิงไทย. -- กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 44 หน้า.

2528. หญิงไทยมุสลิมภาคใต้ : สถานภาพบทบาทและพฤติกรรมการเจริญพันธุ์. -- กรุงเทพฯ : มหา-
วิทยาลัยธรรมศาสตร์, 54 หน้า.

สุดสวาท ดิศโรจน์ และบุญมา นครินทร์

2529. รายงานการวิจัยครัวเรือนกับการเข้าสู่กำลังแรงงานของผู้หญิง : กรณีศึกษาผู้หญิงในชุมชนแออัด
กิ่งอำเภอคลองสาน จังหวัดกำแพงเพชร. -- กรุงเทพฯ : [ม.ป.พ.].

สุดารัตน์ ทิพย์บำรุง

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการริเริ่มโครงการพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มหมู่บ้าน
ฝายโบสถ์. 42 หน้า

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์

- [ม.ป.บ.]. ตัวบ่งชี้สภาพสตรี. -- กรุงเทพฯ : คณะทำงานวางแผนพัฒนาสตรีระยะยาว.

2526. รายงานการสัมมนาเรื่องสตรีกับการพัฒนาและผลที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงประชากรในประเทศ. -- กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, 267 หน้า.

[ม.ป.ป.]. รายงานสตรีย้ายถิ่น. -- [ม.ป.ท.] : คณะทำงานวางแผนพัฒนาสตรีระยะยาว.

- [ม.ป.ป.]. สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมและกลุ่มเป้าหมายของประชากรสตรี. -- กรุงเทพฯ : คณะทำงานวางแผนพัฒนาสตรีระยะยาว, 6 หน้า.

สุทธิลักษณ์ สง่ามิ่งคัง

2524. การจัดสรรเวลาของสตรีที่สรสแล้ว : ศึกษากรณีอาจารย์สตรีในมหาวิทยาลัยเขตกรุงเทพมหานคร. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุนทร จริงจิตร

2519. สภาพการทำงานของสตรีในโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าในเขตจังหวัดสมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุนีย์ อเนกพิพัฒน์

2519. ทรรศนะของนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ ชั้นปีที่ 4 ปีการศึกษา 2519 มหาวิทยาลัยรามคำแหงที่มีต่อบทบาททางกฎหมายของสตรีไทยในปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง

สุภัตรา เพชรมณี, นันทนา กบิลกาญจน์ และพวงเพชร สุรัตน์กีกุล.

2524. ผลกระทบของการประกอบอาชีพของสตรีไทยในชนบทที่มีต่อฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม. -- กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุนชาติ เจริญศรีบุรี

2528. ความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมกับความคาดหวังของภรรยาต่อบทบาทของสามีในครอบครัวเด็กนักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ในเขตกรุงเทพมหานคร. 67 หน้า วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุมาลา ศิริโชติ

2528. บทบาทของสตรีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในชนบท. -- กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 24 หน้า.

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร

2530. การสื่อสารทางการเมืองในชุมชนที่มีสตรีเป็นผู้นำ. -- กรุงเทพฯ : คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 172 หน้า.

สุรพล คำวิฑูรย์

2527. ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจกับการตัดสินใจในกิจกรรมการเกษตรและกิจกรรมการจัดการเศรษฐกิจในครัวเรือนของสตรีชนบท ในจังหวัดเชียงใหม่. 123 หน้า วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุริมาตร์ ะวีร์นุช

2525. การสำรวจทัศนคติของทหารที่มีต่อบทบาทของสตรีไทยในปัจจุบัน. ปรินฎยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

สุอาภา ดิษฐภาพร

2522. การศึกษาบทบาทของแม่บ้านเกษตรกรในด้านสังคมและเศรษฐกิจเพื่อการส่งเสริมในท้องที่ 4 หมู่บ้าน (วังไทร คลองตัน วังน้ำเขียว หนองหัวช้าง ตำบลทุ่งกระพังไหม อำเภออำเภงแสน จังหวัดนครปฐม). วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

2523. สถานภาพปัจจุบันของสตรีไทย. -- กรุงเทพฯ : สำนักงาน, 332 หน้า.

สำนักงานแรงงานเขต 5 ลำปาง

- [ม.ป.ป.]. การสำรวจและวิจัยสตรีที่ทำงานกับความรับผิดชอบทางครอบครัวในจังหวัดลำปาง ลำพูน และ เชียงใหม่. -- กรุงเทพฯ : กรมแรงงาน.

สำลี ตั้งนิพนธ์

2526. การเข้าร่วมในกำลังแรงงานและการทำงานของสตรีและเด็กในชนบทไทย. 154 หน้า วิทยานิพนธ์ -มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

โสภณ พรโชคชัย

บทคัดย่อ 195 : หนังสือชุมชนแออัด. 140 หน้า

_____ 1020, 208 หน้า.

องค์การยูเนสโกและกรมวิเทศสหการ คณะทำงานวางแผนพัฒนาสตรีระยะยาว.

2524. รายงานการสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับสตรีไทย. -- กรุงเทพฯ, 184 หน้า.

อนุমানราชธน. พระยา

2512. ประเพณีปลูกเรือนแต่งงาน. -- พระนคร : บรรณาการ, 428 หน้า.

อนุลักษณ์ นิติราช

2525. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการคบเพื่อนต่างเพศ การเลือกคู่ครองการสมรสและการหย่าร้างของนักศึกษา วิทยาลัยครูภาคตะวันตก. 125 หน้า วิทยานิพนธ์-มหาวิทยาลัยมหิดล.

อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์

2520. รายงานการสัมมนา ภาวะการเจริญพันธุ์ของหญิงไทย : สหสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมจากข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะ ปี พ.ศ. 2512 = THE FERTILITY OF THAI WOMEN : THE SOCIO-ECONOMIC CORRELATES FROM THE 1970 CENSUS.

อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ และภัตตร สิมานนท์.

[ม.ป.ป.], รายงานวิจัยผู้นำท้องถิ่นสตรี. [ม.ป.ท.], 111 หน้า.

อมรรัตน์ ประทีปธีรานันต์

2529. ความคิดเห็นของแม่บ้านในเขตบางกะปิกรุงเทพมหานครที่มีต่อปัญหาการหย่าร้างในสังคมไทย. ปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อมรา พงศาพิชญ์ และคนอื่น ๆ

รายงานสรุปผลการศึกษา โครงการผู้หญิงกับงานจ้างเหมา. 249 หน้า.

อรพินท์ บุญนาค

2524. ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติด้านการวางแผนครอบครัวและขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของสตรีไทย. -- กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกองวางแผนประชากรและกำลังคน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

อรุณ หาญตระกูล

2521. สถานการณ์การย้ายถิ่นของแรงงานสตรีทั่วประเทศ. -- กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบของนายกรัฐมนตรี.

อัฉรภา นวจินดา

2526. การใช้เวลากับการพัฒนาสตรีในครอบครัวเกษตรกรไทย. -- กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 87 หน้า.

อัมพร หะยาจันทา

2519. การสำรวจบทบาทและทัศนคติของแม่ชีไทย ในการพัฒนาสังคม. วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีสวรรคต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง

2526. บทบาทแม่บ้านเกษตรกรไทย. -- กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 5 หน้า.

อารี จิยานุรักษ์กุล

สถานภาพและบทบาททางวิชาชีพของแพทย์สตรีในสังคมไทยในปัจจุบัน : ในทัศนคติของแพทย์สตรี. 118 หน้า. วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีสวรรคต มหาวิทยาลัยมหิดล.

อุทุมพร จามรจาน

2532. รายงานการศึกษา สตรีในสหภาพแรงงาน. -- กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 119 หน้า.

อุษณีย์ วรรณนิธิกุล และคนอื่น ๆ

2530. โครงการเผยแพร่กฎหมายและสร้างจิตสำนึกบทบาทความเป็นผู้นำแก่สตรีชนบทภาคใต้. ศูนย์วิจัยและพัฒนาสตรี.

Amara Soonthomdhada

1987. Circular Mobility of female Labourers and Economic Development in Thailand. -- Tokyo, Japan : Institute of Developing Economics. 36 p.

Arnold, Fred, and Chintana Pejarononda

1977. Economic Factors in Family Size Decisions in Thailand. Institute of Population Studies, Chulalongkorn University.

Asian and Pacific for Women and Development

1980. Participation of Women in Decision - Making : Some Guidelines. -- Bangkok, 50 p.

Bardhan, Kalpana

1987. Women Workers in South Asia, Employment Problems and Policies in the Context of the Poverty Target Group Approach. -- New Delhi : International Labour Organization, 88 p.

Benchapun Shinawata, Benchavan Tongsir and Jamaree Pitakwong.

1987. Differential Roles of Men and Women in the Farming Systems of Amploe Phrao, Changwat Chiang Mai, Thailand. -- Chiang Mai : Faculty of Agriculture, Chiang Mai University, 100 p.

Bhoite, Anuradha

1987. Women Employees and Rural Development : Problems of Employed Women in Rural Areas, -- Delhi : Gian Publishing House 135 p.

Bulan Phithakpol

1982. An Exploration of Conditions and Constraints to the Effective Integration of Thai Women Especially in the Development of the Food Processing Industries. - - Bangkok : Kasetsart University, 69 p.

Chai Podhisita and Kusol Soonthornadhada.

1988. Family Planning and Welfare Services for Female Workers in the Manufacturing Industry : Pilot Survey and Cost-Benefit Analysis.

Community Development Department

1984. The ASEAN Women in Development Project: the Implementation Procedures, Degree of Success, and the Case Study of Ban Non Sawang and Ban Khao. - - Bangkok, 139 p.

Community Development Department. Women and Child Development Division.

- [19 - -] Women Development Program. - - Bangkok : The Community Development Printing Office. 15 p.

Chulalongkorn University, Institute of Population Studies.

A Survey of the Status and Role of Women : Chonburi Province.

1983. An Evaluation of the ASEAN Project on Women in Development: The Effect of the ASEAN Project on Thai Women During 1981-1983. - - Bangkok:Ministry of Interior, 53 p.

1981. Migration in Relation of Rural Development : Asean Level Report. - - [S.I.].

1981. Migration in Relation of Rural Development : Self-Help Land Settlement in Thailand. - - [S.I.].

Chulalongkorn University, Thai Studies Program.

1984. Custom and Tradition: The Role of Thai Women; International Conferences on Thai Studies: August 22-24.

Cohen, Paul, Genhan Wifeyewardene.

Spirit Cults and the Position of Women in Northern Thailand. Mankind.

ESCAP, Bangkok.

1987. Women's Economic Participation in Asia and the Pacific. - - Bangkok, 367 p.

Gordon, Alec, and Napat Siridambhand.

1987. The Situation of Women Rubber Smallholders in Southeast Asia. - - Bangkok : Women's Studies Programme, Chulalongkorn University Social Research Institute, 52 p.

Heyzer, Noeleen.

1987. Women Workers in South-East Asia: Problems and Strategies. - - New Delhi: ILO/ARTEP, 96 p.

1986. Working Women in South-East Asia: Development Subordination and Emancipation. - - Milton Keynes: Open University Press, 150p.

Hogan, Dennis, Aphichat Chamrattirong and Peter Xenos.

1987. Cultural and Economic Factors in the Fertility of Thai Women. The East-West Population Institute.

International Labor Organization

1977. The Role of Women in Contributing to Family Income: Proceedings of the Regional Workshop in Bangkok, 19-23 July 1976. - - Bangkok:Friedrich-Ebert-Stiftung. 321 p.

Jose, A.V.

Empolymnt and Wages of Women Workers in Asia Countries: An Assessment. - - Asian Employment Programme Working papers.

Kamala Saengseethong

1983 Conditions of the Aged in Thai Families: Case Study of Aged at Ban Bangkae Welfare Home for the Aged.

Kanith M. Meesook

1980. The Economic Role of Thai Women. - - Bangkok : Bank of Thailand. 17 p.

Knodel, John. and Visid Prachuabmoh.

1974. Desired Family Size in Thailand: Are the Responses Meaningful. Institute of Population Studies, Chulalongkorn University.

Kongkarn Sawasdisalee

1979. Attitude of the Aged Towards the Family: A Study of the Attitude of the Aged, Interviewing 40 Persons Aged 60 Years.

Korea Institute for Population and Health.

1987. Unmarried Female Worker's Sexual and Contraceptive Knowledge and Attitude.

Kroeksak Banyanuphong

1987. Reserach Report on Problems of Child Rearing Among Women Working Outside Their Homes in the Area of Amphoe Muang Chiang Mai.- - Chiang Mai : Social Research Institute, Chiang Mai University. 50 p.

Kunstader, Peter

1983. Women's Occupational and Domestic Roles in a District Town in Northwestern Thailand. East-West Center. Population Institute.

Laddawan Rodmanee

1980. Female Labour force Participation, Fertility and Quality of Child Case for Pre-School Childten. - - Bangkok: Mahidol Univ.

Lily Kosiyanan, and Worawan Supachanya.

1986. Report on an Evaluation of "The Income Generating Activities of Rural Women Organized by the Community Development Department." - - Bangkok :Faculty of Economic , Thammasat University. 292 p.

Lily Kosiyanan....et al.

1986. Summary Report on an English Evaluation of the Income Generation Activities of Rural Women. -- Bangkok: Thammasat University, Faculty of Economics, 28 p.

Mahidol University, Asean Training Centre for Primary Health Care Development.

1986. The Situation Analysis and Community Assessment on: Primary Health Care Maternal and Child Health and Family Planning Essential Medical Care and Community Development in Chanthaburi. -- Nakhonpathom, 71 p.

National Commission on Women's Affairs.

1987. Summary Report of the Seminar on Women's Development at Grassroot Level. -- Bangkok, 37 p.

Nibhon Debavalya

1983. Economic Activities of Thai Women as Assessed in the 1980 Population Census. -- Bangkok: Population and Manpower Planning Division, NESDB; Institute of Population Studies, Chulalongkorn University, 42 p.

1977. Female Employment and Fertility. -- Bangkok: Institute of Population Studies, 88 p.

Nimpuno, Paub Parente

1983. Women in Slum : A Case Study in Klong Teoy-Bangkok, -- The Hague: Institute of Social Studies, 130 p.

Nongluk Tunyavanich... et al .

1987. Research Report on the Evaluation of the Promotion and Support for Women's Participation in a Village Based Water and Sanitation Project. -- Nakhon Pathom: Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University, xiv leaves, 172 p.

Pasuk Phongpaichit, et al .

1982. Employment, Income and the Mobilisation of Local Resources in Three Thai Villages. International Labour Organization.

Peerasiit Kamunasilpa

1978. Socio-Economic and Demographic Analysis of Female Labour Force Participation. -- Thailand : SEAPRAP, 53 p.

Peerasiit Kamunasilpa, Donald O. Cowgill.

1977. A Family Analysis of Family Structure and Fertility in Thailand. -- NIDA, University of Missouri.
1978. Population and Development Projects in Thailand: Field Studies Suchart Prasithrathsin, ed. -- Bangkok: Steering and Review Committee Microlevel Studies Program on Population and Development Interactions in Thailand, 602 p.

Potter, Sulamith Heins.

1977. Family Life in a Northern Thai Village: Study in the Structural Significance of Women. -- Berkeley: University of California Press.

Prasit Sawadyad

1983. *Family and Kinship in Bangkok Metropolis*.:Chulalongkorn University.

Ruangrat Panyayong

1983. *Authoritarianism in Thai Family*. Faculty of Political Science, Chulalongkorn University.

Safilios-Rathschild, Constantina

1986. *Socio-Economic Indicators of Womens' Status in Developing Countries, 1970- 1980*. -- New York:Population Council, IV (Various pagings).

Saisuree Chutikul et al.

1987. *Project Identification of Issues Concerning Women and their Consideration in Development Planning*. The National Commission on Women's Affairs Thailand and UNESCO, 209 p.

Samli Tangniphon

1983. *Labour Force and Working Participations of thai Women and Children in Rural Areas*. Thesis- Kasetsart University.

Sivaporn Pakpong

1985. *Factors Affecting the Household Indebtedness : A case Study in Nangrong District*.

Shaband, A.M.A. Tekie and K.E. Weber

1986. *The Role of Women in Slum Improvement : A Comparative Study of the Squatter Settlements at Klong Toey and Wat Yai Sri Suphand in Bangkok*. -- Bangkok :Division of Human Settlements Development Asian Institute of Technology.

[19 - -]. *Study of the Status and Role of Women in 21 Villages of Lampang Province Thailand*. -- Bangkok: ESCAP.

Suchart Prasitrathsint

The Role of Southern Thai Women in Contributing of Family Income.

Suchart Prasithrathsin. and Chutinat Bunphuang.

1985. *Analysis of Fertility Trend at National and Regional Levels for Population Projection in the Period of the Sixth National Economic and Social Development Plan*. -- Bangkok: NIDA. 95 p.

1981. *Summary of Long Term Women's Development Plan (1982-2001)*, the Royal Thai Government. -- Bangkok . The Task Force on Long Term Women's Development Plan, The Thailand National Commission on Women's Affaris (1979-1981), 40 p.

Surapol Kanchanachitra, Natchalio Youngnantawatana and Kovit Phong-ngam.

1987. *ASEAN Population Programme the Final Evaluation Report on the Contributions of Women in Population and Development Project : Saraburi Trang Chiengrai Province, Thailand*. -- Bangkok : Research and Evaluation Division. Community Development Dept.

Surapol Kanchanachitra ... et al .

1986. *The Evaluation Report of the Child and Family Development Project, C.C.F*. -- Bangkok :Research and Evaluation Division, Community Development Department, Ministry of Interior, 295 p.

Sutsawat Ditsarote

1983. Family and Economic-Oriented Participation of Thai Women: from Technical Seminar on Social and Cultural Evolution in Thailand: Thai Women in Rattanakosin Period. Dept. of Sociology and Anthropology, Thammasat University.

Tienchai Kiranandana

1977. An Economic Analysis of Fertility Determination among Rural and Urban Thai Women. Institute of Population Studies, Chulalongkorn University.

Tilly, Louise A.

1981. Female Servants and Economic Development. University of Michigan, 62 p.

Thai Association for Voluntary Sterilization

1983. Promotion of Family Planning and Population Development in the Northeastern Region of Thailand: Project Summary. - - Bangkok : The Association for Voluntary Sterilization 32 p.

Thailand, Tribal Research Institute.

1985. A Socio-Cultural Study of the Impact of Social Development Programs on Tribal Women and Children. - - Chiang Mai, 186 p.

Thammasat University.

1980. Evaluation of Women in Development Programme in Thailand : With Emphasis on Income Generating Activities. - - Bangkok, 175 p.

Tripartite Seminar on Diversification of Women's Training and Employment (8-12 December 1986 : Tokyo)

1987. Tripartite Seminar on Diversification of Women's Training and Employment : Report of the Seminar/ Sponsored by the Japanese Government and the International Labour Office. - - Bangkok : ILO Regional Office for Asia and the Pacific, 389 p.

UNESCO Regional Expert Meeting on Women's Participation in Decision Making in Various Spheres of Public Life.

1988. Women's Participation in Public Life : Report of the Regional Expert Meeting. - - Bangkok: UNESCO, 55 p.

United Nations, ESCAP.

1987. Young Women Workers in Manufacturing : A Case of Rapidly Industrializing Economics of the ESCAP Region. - - Bangkok, 78 p.

Vichitra Prompenthum and Chaiwad Kerdpol.

1985. Report on Working Condition of Women Piece-rate Workers in Thailand. - - Bangkok : Department of Labour, Ministry of Interior ; ESCAP.

Wanee Bangprapha

1987. Thai Women Workers in Textile Industry : Their Situation and Struggle. - - The Hague : Institute of Social Studies, 160 p.

Witawan Kanjanapan

1985. A Study on the Relationship Between Fertility Behaviour and Size, Structure, and Function of the Family in Thailand. - - Bangkok : Institute for Population and Social Research, Mahidol University, 127. p.

Women and Child Development Division. Technical Services Section.

- [19 - -]. Women's Participation : A Case of Tambon Vieng Women Group. Technical Services Section, 24 p.

1985. Women's Development in Thailand. - - Bangkok, 170 p.

A Workshop on Research on Women's Roles in Agriculture in Thailand (August 14-16, 1985 : Kasetsart University, Bangkok, Thailand).

- [19 - -]. Research on Women's Roles in Agriculture in Thailand/Jointly by the Farming System Research Institute of the Department of Agriculture Kasetsart University and Oregon State University U.S.A. - - [S.I.].

Yap, Mui Teng

1987. The Role and Status of Married Thai Women : An Analysis from the Feminist Perspective. - - Honolulu : East-West Population Institute, 29 p.

Yeung, Wei-Jun Jean

1988. The Reciprocal Effects of Female Labour Force Participation and Fertility.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร. 2153626
นางวัฒนา สีวะเกื้อ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา กันยายน 2535
3410-272(F)4(500)

สิ่งพิมพ์ของสถาบัน

2531	นภัต ศิริสัมพันธ์ ปรีดา ศิริสวัสดิ์	การประสานความร่วมมือระหว่างรัฐกับองค์กรเอกชน ในการให้บริการแก่สตรี
2531	สถาบันวิจัยสังคม	สัมมนาวิชาการ คนกับป่าไม้ สถานการณ์ ปัญหา และอนาคต
2532	วิสูตร วิเศษจินดา	คู่มือการใช้ Micro TSP
2532	สุวิยา วีรวงศ์ และคณะ	การวิจัยและพัฒนาเพื่อหารูปแบบการปรับปรุงและ ส่งเสริมพฤติกรรมมารีทกนของชาวชนบทภาคกลางระยะ ที่ 2 (2529-2531)
2532	อาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา	รูปแบบการบริการจัดการประปาชุมชน (รายงานการ- ศึกษา)
2534	สุภางศ์ จันทวานิช	การจัดช่วงชั้นทางสังคม: เกียรติภูมิของอาชีพต่าง ๆ ใน สังคม
1986	Napat Sirisambhand	Thailand's street Vending: The Urban Informal Sector and Traditional Fast Foods.
1988	Amara Pongsapich	Occasional Papers on Women in Thailand
1989	CUSRI	Indigenous Knowledge and Learning
1989	Napat Sirisambhand	A Case Study of two mobile daycare centres at construction sites in the city of Bangkok
1989	Rüdiger Korff	Bangkok and Modernity
1989	Ubonrat Siriyuvasak	The Dynamics of Audience Media Activities: An Ethnography of Women Textile Workers
1990	Wisoot Wiseschinda Jacques Amyot	Social Development in Rural Economies in the Upper Central Region
1991	CURSI Women Studies Programme	Women Homebased Workers in Thailand
1991	Wisoot Wiseschinda	The Impact of Thai - Japanese Economic Operation on Employment Patterns in Thailand